

Anatol IONAȘ • ISTORIA LINGVISTICII

Anatol IONAȘ

Istoria Lingvisticii

Chișinău 2021

Ministerul Educației și Cercetării
Universitatea de Stat din Tiraspol
Facultatea *Filologie*

Anatol IONAȘ

Istoria Lingvisticii
(IL)

Chișinău 2021

Recenzenți:

Gheorghe Colțun, *doctor habilitat în filologie, profesor universitar, USM*

Catedra Limba și Literatura Română

Aprobat de Senatul Universității de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău)

Proces-verbal nr. **4** din **16.XI.2021**

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Ionaș, Anatol.

Istoria Lingvisticii / Anatol Ionaș ; Ministerul Educației și Cercetării, Universitatea de Stat din Tiraspol, Facultatea "Filologie". – Chișinău : S. n., 2021 (Tipografia UST). – 183, [1] p.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Referințe bibliogr. la sfârșitul compartimentelor.

ISBN 978-9975-76-365-3.

81'0(075)

I-67

Istoria Lingvisticii, concepută ca o lucrare teoretică de sinteză, este destinată, în primul rând, studenților facultății de filologie, Ciclul-I și Ciclul-II; cadrului didactic din învățământul superior (facultățile de Filologie, Limbi Moderne, Jurnalism) și celor interesați de *calea* lungă și anevoioasă pe care a parcurs-o lingvistica ca știință (ca și alte științe), de la primele observații de ordin practic asupra limbii până la concepții lingvistice de ansamblu, menite să explice fenomenul *limbă* sub toate aspectele ontologice și cognitive.

© Anatol Ionaș

Tipografia Universității de Stat din Tiraspol

Cuprins

1. Preliminarii	4
2. Tradiția lingvistică în China Veche	10
3. Tradiția lingvistică în India Veche.....	14
4. Tradiția lingvistică greco-romană	22
5. Tradiția lingvistică în Europa medieval	40
6. Tradiția lingvistică arabă în Euvul Mediu	45
7. Tradiția lingvistică în perioada Renaissance-ului .	52
8. Lingvistica în epoca postrenascentistă (sec. XVII- XVIII).....	58
9. Lingvistică comparativă-istorică.....	74
10. Wilhelm von Humboldt. Elaborarea lingvisticii generale	85
11. Naturalismul lingvistic	99
12. Psihologismul lingvistic	109
13. Școala neogramaticilor.....	128
14. Lingvistica structurală.....	146
15. Cercul lingvistic de la Praga (școala funcțională pragheză).....	150
16. Cercul lingvistic de la Copenhaga (școala glosematică)	163
17. Școala lingvistică americană.....	177

1. Preliminarii

O analiză retrospectivă a concepțiilor și curentelor lingvistice ne face să observăm o continuitate strictă în dezvoltarea lingvisticii. Pentru orice știință care, în spatele ei, are o lungă cale de creștere și care a avansat până la un anumit grad, se impune periodic o privire retrospectivă, pentru a examina drumul parcurs, meritele și lipsurile diverselor curente și pentru a se scoate în relief concepțiile care au adus rezultatele cele mai apreciabile. Este și cazul lingvisticii, mai cu seamă astăzi, când diverse școli încearcă să-i dea orientări diferite (de multe ori false) și când specialiști cunoscuți se „plâng” că știința limbii este într-un impas. Trebuie precizat ce preluăm de la înaintași și, recunoscând meritele, dar și limitele lor, să stabilim ce trebuie să facem pentru a le depăși.

Orice concepție științifică constituie un rezultat al cercetării creatoare a faptelor de limbă și a interpretării teoriilor elaborate anterior. Istoria lingvisticii demonstrează diverse metode de investigare, stabilește legătura între multiple modalități de analiză a limbii,

relevă cauzele ce determină tălmăcirea diferită a unora și aceluiași fenomene de către adepții diferitelor școli lingvistice. Trebuie menționat că *lingvistica* apare atunci când există deja o tradiție îndelungată a scrisului, când se impune necesitatea interpretării textelor scrise și a elaborării normelor limbii.

În mileniiile III-II î. Hr., la egipteni, fenicieni, hitiți, precum și la popoarele din Vechiul Babilon apar cunoștințe elementare privind unele fapte de limbă, ce s-au impus vechilor „savanți” anonimi ca rezultat al inventării scrisului și al organizării de școli pentru pregătirea copiștilor. În Vechiul Babilon cunoștințele privind unele aspecte lexicale și gramaticale ale limbilor *sumeriană* și *acadiană* au fost sistematizate în procesul predării școlare. În Mesopotamia de Jos școlile de copiști apar pe la a. 3000 î. Hr., după inventarea scrisului *sumerian* (considerat multă vreme cel mai vechi scris) [1, 7].

Investigațiile întreprinse de savanții români și europeni arată că a existat un scris și mai vechi cu vreo 2300 de ani decât cel *sumerian*, tăblițele de la Tartaria.

Tăblițele de la Tărtăria sunt trei obiecte mici și străvechi de lut. În Transilvania, în localitatea Tartaria din județul Alba, între *Alba Iulia* și *Orăștie*, echipa cercetătorului clujean Nicolae Vlăssă a descoperit, în anul 1961, trei tăblițe de lut. Este cunoscut faptul că arheologul Nicolae Vlăssă nu a fost prezent pe șantierul arheologic în momentul în care s-au găsit tăblițele de lut. Tăblițele, care au fost datate în jurul anului 5300 î. Hr., de cercetătorul german Harald Haarmann, au simboluri similare *culturii Vinča*, fiind subiectul numeroaselor și controversatelor polemici printre arheologii de pretutindeni, întrucât (în opinia unora) tăblițele ar prezenta cea mai veche formă de scriere din lume.

Două dintre ele sunt găurite și sunt acoperite cu semne, iar a treia folosește o modalitate de scris pur pictografică, respectiv reprezentarea stilizată a unui animal (capră), un simbol vegetal și un altul neclar. Cea de formă discoidală, cuprinde patru grupuri de semne, despărțite prin linii. Este considerată ca fiind cea mai apropiată de o scriere adevărată. O bună parte din

semnele conținute pe ea se regăsesc în literele conținute în inscripțiile arhaice grecești (dar și la scrierile feniciană, etruscă, italică veche, iberică)[2]. Concluzia care se impune consistă în faptul că pe teritoriul nostru (mult mai înainte de Dacia antică), în mileniul VI î. Hr., a existat deja o populație cultă, care a atins un nivel înalt de dezvoltare. Credem că arheologii, istoricii, lingviștii (arheologia lingvistică) au de a-și spune încă cuvântul.

Pe la mijlocul mil. II î. Hr., în perioada limbii acadiene (limba sumeriană devine o limbă moartă la acel moment) și a scrisului cuneiform acadenian, sunt întocmite în scopuri didactice glosare numite impropriu *silabare*. Silabarele gramaticale babiloniene vechi conțin cuvinte cu paradigmele lor, dispuse în două coloanțe: *varianta sumeriană* – *varianta acadiană*, iar cele neobabiloniene cuprind nu cuvinte întregi, ci formanții gramaticali.

În Fenicia veche se consideră că ar fi apărut pentru prima dată un scris fonemografic, dezvoltat din cel silabic. Apariția unui scris fonemografic este

rezultatul unei analize minuțioase a cuvintelor, al delimitării funcționale a celor două clase de foneme: consoane și vocale. Mult mai târziu (sec.X-IX î. Hr.), grecii au preluat de la fenicieni scrisul lor consonantic și au creat pe baza lui un alfabet propriu, cu ajutorul căruia au putut fi notate grafic toate sunetele-foneme. Primele inscripții cu alfabet grecesc propriu-zis, ce au ajuns până în prezent, sunt datate cu sec. al VIII-lea î. Hr.

În istoria lingvisticii distingem două mari perioade:

- I. Lingvistica premodernă, pe care o putem defini drept o artă a gramaticii (*ars grammatica*) ce înglobează teoriile antice și cele medievale.
- II. Lingvistica modernă, care începe odată cu elaborarea metodei comparativ-istorice, în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Lingvistica modernă include câteva compartimente importante: lingvistica comparativ-istorică, gramatica universală, sociolingvistica/psiholingvistica, tipologia limbii.

În ultimele 2-3 decenii se vorbește mult despre *arheologia lingvistică*.

Ca știință de sine stătătoare, lingvistica se constituie în I-ul sfert al sec. al XIX-lea, când limbile au început să fie studiate în evoluția lor și când se pun bazele lingvisticii (metodei) comparativ-istorice. Dar observații asupra limbii și lucrări de gramatică apar încă din antichitate.

Pentru tradițiile științifice din antichitate e proprie elaborarea a două domenii mai mult sau mai puțin distincte: 1. Teoria nominării (lat. *nomen*, -*inis* -, nume, denumire,,[3, 464]), comună pentru tradițiile chineză, indiană și mediteraniană; 2. Arta gramaticii (lat. *Ars grammatica*), ce diferă de la o tradiție lingvistică la alta în funcție de tipul scrierii aplicate (fonemografie, silabografie, ideografie) și de (scopul) obiectivele concrete pe care și le formulau autorii antici.

Referințe bibliografice:

1. S. Berejan, I.Dumeniuc, N.Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

2. https://ro.wikipedia.org/wiki/T%C4%83bli%C8%9Bele_de_la_T%C4%83rt%C4%83ria.
3. Dicționar Latin-Român, (redactor resp. A. Udișteanu), București, 1962.

2. Tradiția lingvistică în China Veche

Teoria nominării era încorporată în filosofia antică și avea ca obiect de studiu esența limbajului uman, problema naturii cuvântului într-o accepție foarte largă (nume, vorbire, limbaj), problema raportului dintre obiect și denumirea lui, a legilor de asociere a celor două laturi (sonoră și semantică) ale cuvântului.

Varianta chineză a acestei teorii, având ca bază filosofică învățătura lui Confuciu*¹, socotea, de exemplu, că numele nu este o simplă denumire convențională a unui lucru (obiect sau om), ci conține în sine și indicații cu privire la întrebuițarea acestui obiect sau explică conduita lui. Denumirea unui obiect (lucru, fenomen) ar reflecta particularitățile lui esențiale și ar determina regulile de utilizare a lui. De aici concluzia că numele nu trebuie pronunțate arbitrar,

întâmplător, dar cu precauție, cu mare prudență și circumspecție, întrucât ele (numele) impun anumite acțiuni față de obiecte și oameni. Această teorie este o reminiscență (urmă a unor realități trecute; rămășiță vagă) a *magiei cuvintelor*, proprie gândirii mitologice.

Termenul *gramatică* a avut în antichitate o accepție diferită de cea actuală. Gramatica (ars grammatica) presupunea cunoașterea filologică a textelor și arta vorbirii literare corecte. În cazul tradiției lingvistice chineze, dat fiind specificul sistemului grafic aplicat (tradiția chineză se bazează pe scrierea ieroglifică), arta gramaticii este în primul rând o artă a construirii și interpretării semnelor grafice aparte și a textelor scrise. Dat fiind faptul că „ieroglifele redau cuvinte întregi sau morfeme, caracteristicile gramaticale ale semnelor grafice se includ în dicționare, iar gramatica nu există ca disciplină aparte. Propriu-zis teoria gramaticii chineze se reduce la formularea regulilor de construire a ieroglifelor noi, analiza semantică a structurii lor, elaborarea și aplicarea principiilor de clasificare și sistematizare a ieroglifelor,

studierea etimologiei lor”[2, 9]. Aspectele enumerate ale gramaticii ieroglifice și-au găsit reflectare în cele 4 (patru) lucrări fundamentale ale tradiției chinezești:

- Eriya (dicționar explicativ și enciclopedic).
- Fanian (dialectele).
- Șimin(g) (explicarea numelor).
- Šoven țzețzî (descrierea semnelor simple și explicarea semnelor complexe).

Tratatul *Eriya*, elaborat în peioada sec-or III-I î.Hr., sistematizează ieroglifele chinezești, fiind divizat în 19 capitole tematice. Aceste capitole conțin interpretarea filosofică a lumii înconjurătoare, înglobând categoriile ei de bază: denumirile -„gu”; relațiile de rudenie - „țin”; cârmuirea - „gun”; pământul - „di” etc.

În tratatul *Fanian*, scris de Ian Siun (sec. I d. Hr.), este analizată originea cuvintelor pătrunse în limba literară din diferite dialecte.

În anul 100 d. Hr. Siu Šen elaborează cea mai importantă lucrare lexicografică din China Veche - *Šoven țzețzî*, ce cuprinde circa 9000 ieroglife, obținute prin diferite asocieri ale celor 540 elemente de bază,

numite „bu”. Aceste lucrări au pus începutul principalelor școli din filologia chineză.

Note:

* **1.● Confucius** (sau Kong Fu Zi, n. 550 î.Hr.- d. 478 î.Hr.) a fost un filosof chinez, născut în regiunea *Lu*, filosof care a influențat decisiv gândirea asiatică. Dobândind o mare faimă ca învățat și dascăl, Confucius organizează o școală la care s-au adunat, potrivit tradiției, 3000 de elevi. Discursurile, reflecțiile, aforismele culese de discipolii săi au fost grupate în 20 de secțiuni ale lucrării „Cugetări” (*Lunyu*); aceasta este singura dintre cele 5 opere clasice ale confucianismului la care Confucius a colaborat personal. Confucius este prima personalitate a culturii chineze care a pus bazele unei concepții filosofice sistemice. Gândirea sa este mai mult o doctrină etico-politică decât un sistem filosofic propriu-zis, interesul practic depășește în preocupările sale determinarea teoretică. Natura ar fi pătrunsă de o esență *divino-cerească* din care s-ar desprinde natura umană și ea, în ultimă analiză, tot „cerească”. Problema de la care a plecat Confucius a fost modalitatea de

guvernare care să asigure ordinea în stat și societate. Buna înțelegere între oameni și ordinea în societate se obțin numai prin desăvârșirea interioară a individului și prin supunerea lui structurilor statale și culturale existente. Realizarea acestui ideal al desăvârșirii se face prin perfecta cunoaștere a trecutului istoric, prin respectarea riturilor, obiceiurilor și tradițiilor ancestrale [1].

Referințe bibliografice:

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Confucius>.
2. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

3. Tradiția lingvistică în India Veche

Tradiția lingvistică indiană se deosebește prin caracterul său empiric și pragmatic, condiționat de necesitatea păstrării nealterate a textelor scrise (la început orale) – a Vedelor, precum și de necesitatea elaborării unor norme ale limbii sanscrite. Fiind compuse prin sec. XVIII-XV î. Hr., Vedele conțin forme arhaice ale străvechii limbi indiene, numită de savanți *vedică* sau *limba vedelor*.

Vedele („veda” înseamnă *cunoaștere, știință*) „reprezintă imnuri religioase, transmise din generație în generație, ce erau cunoscute numai de oamenii cultului religios – *brahmanii*. Sunt câteva cicluri de Vede: Sama-Veda, Iajur-Veda, Atharva-Veda, Rig-Veda, scrise/compuse în sanscrita *vedică* (mil.II-I î. Hr.). Această limbă indiană veche atestă deosebiri față de sanscrita *clasică* (sec.VI î.Hr. – începutul mil. I d.Hr.) – limba indiană literară (glotonimul „sanskrita”/sanskrita înseamnă *cizelat, perfect*)” [1, 5].

După ce au circulat oral timp de secole, *Vedele* au fost fixate în scris, păstrându-li-se forma arhaică, fapt care a necesitat elaborarea unor comentarii filologice, menite să vegheze pronunțarea corectă a imnurilor religioase și să le facă accesibile pentru popoarele care vorbeau limbi indiene evolute, așa-numetele limbi *pracrite*.

- *Vedele* urmau să fie pronunțate cu o mare exactitate, deoarece conțineau texte religioase. Iată de ce la mij. mil. I î.Hr., când limba *vedică* dispăruse deja,

s-a făcut simțită necesitatea comentării filologice a Vedelor – sarcină realizată în gramaticile filologice.

- Cele două monumente cunoscute ale literaturii hinduse laice – marile epopei *Ramayāna* și *Mahabhatata*, compuse prin sec. VI-V î. Hr. în sanscrită, au circulat, de asemenea, mult timp oral. *Mahabharata*, de exemplu, a fost fixată în scris abea în primele secole ale erei noastre.

Încă înainte de anul 500 î. Hr., încep să apară în India lucrări în care se explică pronunțarea corectă, regulile de metrică și prosodie, sensurile arhaice ale cuvintelor, formele morfologice care comportau alternanțe fonetice etc. Primii termeni legați de „metrică și de particularitățile fonetice ale imnurilor filosofico-religioase apar în tratatele mitologice și rituale numite *brahmane* și în *upanișade*, ce reprezentau niște dialoguri (în proză sau versificate) între mentor și discipoli” [2, 10].

- Unul dintre *brahmane* („brahmana” – carte pentru sacerdoți)*¹, și anume *Antareya brahmana*, conținea comentarii și etimologii ale cuvintelor necunoscute din

Rig-Veda. Studiarea și tălmăcirea vedelor au determinat fundamentarea/crearea unei discipline speciale – *nirukta*, convențional – *etimologie*.

- Paralel cu analiza semantico-etimologică sau ca o fază pregătitoare a ei, se întocmeau liste ale celor mai importante cuvinte pentru înțelegerea *Rig-Vedei*. Aceste cuvinte erau grupate în serii asociative, de exemplu, 1. denumiri ale stihilor; 2. denumiri ale uneltelor de muncă etc., numite *nighantu* – „șirag”. Se consideră că listele de acest tip au pus începutul lexicografiei hinduse, care s-a dezvoltat mai ales în Evul Mediu, termenul *nighantu* căpătând accepția de *dicționar*.

- Cele mai vechi *nighantu*, ce s-au păstrat până azi, sunt atribuite lui Yāska, autorul cunoscutei *Nirukta*, consacrate etimologiei. În *Introducere* Yāska distinge 4(patru) clase de cuvinte: *numele*, *verbul*, *prefixe-propoziții*, *conjunții* și *particule*; trei numere: *singular*, *plural*, *dual*; operează cu noțiunea de *caz*, declinând (în baza textelor din *Rig-Veda*) numele *Indra*.

- Cel mai de seamă tratat de gramatică atribuit lui Pānini (aprox. sec. V-IV î. Hr.) reprezintă o descriere

complexă și riguroasă a foneticii și gramaticii limbii sanscrite, similară unor formule algebrice. „Tratatul lui Pānini, numit *Ashtadhyayi* („Opt secțiuni”) conține circa 4000 de reguli sau/și aforisme (în sanscrită - *sutre*):

1. În secțiunea întâi sunt definiți termenii gramaticali și regulile de interpretare a lor.
2. În secțiunea a doua sunt descrise/analizate cuvintele compuse și raporturile cazuale. Panini distinge 7 (șapte) cazuri, care încă nu aveau denumiri, însă erau notate prin cifre: *cazul 1*, *cazul 2*, *cazul 3 etc.*
3. Secția a treia cuprinde sufixele primare și regulile de îmbinare a lor cu teme verbale. Tot în cadrul acestei secțiuni sunt explicate minuțios flexiunile verbale.
- 4-5. Secțiunile a patra și a cincea includ sufixele secundare, ce se adaugă la teme neverbale.
- 6-7. În secțiunile a șasea și a șaptea se expun regulile accentuării și modificările fonetice (în sanscrită - *sandhi*).

1. Secțiunea a opta este consacrată diverselor tipuri de *sandhi* și de alternanțe fonetice”[3, 92-93].

- În fonetică sunt descrise 14 clase de sunete (vocale, semivocale, nazale, explozive, consoana „h”), conform locului și modului de articulare.

- În morfologie se analizează:

1. Părțile de vorbire (nume, verbe, prepoziții, particule).

2. Derivarea cuvintelor, modificarea gramaticală a acestora.

Sunt sesizate noțiunile de *morfem-zero*, *flexiune internă*. Propoziția este interpretată ca o înbinare a *numelui* și a *verbului*.

- Comentatorii de azi ai tratatului lui Pānini menționează faptul că, spre deosebire de gramaticile elaborate în Grecia antică, tratatul lui Pānini presupune trei nivele de analiză:

1. nivelul sunetului

2. nivelul morfemului

3. nivelul cuvântului.

Pentru tradiția lingvistică indiană noțiunile de *rădăcină*, *temă*, *afix*, *flexiune internă*, *morfem*, *morfem-zero*, sunt elemente constitutive ale analizei morfologice.

În Europa, însă, rădăcina cuvântului a fost identificată de semitologul Iona ibn Gannah abea pe la mijlocul sec. al XI-lea și de francezul Estienne în sec. al XVI-lea.

În Evul Mediu gramatica indiană a continuat să se dezvolte prin adăugarea de material din limbile indo-ariene, dar păstrând o legătură organică cu tradițiile lingvistice ale lui Pānini.

Cunoscutul savant american Leonard Bloomfield (1887-1949), care a condus dezvoltarea lingvisticii structurale în Statele Unite în anii 1930 și 1940, menționa, pe drept, că „gramatica lui Panini...este unul dintre cele mai mari monumente ale rațiunii umane. În ea sunt descrise extrem de minuțios toate cazurile de modificare a cuvintelor, precum și toate construcțiile sintactice, care se întâlnesc în sanscrită. În prezent nu există o altă limbă, ce ar fi descrisă atât de perfect” [4,

25]. Gramatica lui Panini, compusă din reguli formale, este precursora a gramaticilor structurale actuale.

În concluzie: Majoritatea gramaticienilor indieni (cu toate că studiul limbii în India Veche a purtat, în fond, un caracter empiric și practic) n-au înțeles natura istorică-evolutivă a limbii, deși au atestat o serie de divergențe dintre limba vedelor (sanskrita *vedică*) și sanskrita *clasică*, și limbile deja evaluate *pracrite*.

Lucrările savanților indieni au exercitat o influență destul de puternică asupra lingvisticii chineze, ideile lor gramaticale au pătruns în Grecia antică, iar mai târziu – prin sec. al XI-lea d. Hr. – în Califatul Arab. Influența lingvisticii și în genere a culturii indiene vechi asupra europenilor începe aproximativ pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Cunoașterea sanscritei de către savanții europeni a stimulat în mare măsură elaborarea metodei/lingvisticii comparativ-istorice.

Note:

* **1.● BRAHMÁN,** -Ă I. *adj.* brahmanic. II. s. m. f. membru al castei preoțești, prima dintre cele patru caste indiene. III. s. f. pl. *innuri vedice* și comentariul

lor; comentarii ale Vedelor cuprinzând și numeroase tradiții și legende populare; preot al lui Brahm, sursa: MDN '00 (2000) [5].

Referințe bibliografice:

1. L. Novac, E. Oglindă, *Lingvistica Generală (materiale didactice)*, Chișinău, 1998.
2. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
3. A. Ionaș, *Semiotica Lingvistică*, Chișinău, 2020.
4. Bloomfield L., *Language*, trad. din engleză în rusă, Moscova, 1968.
5. <https://dexonline.ro/definitie/brahman>.

4. Tradiția lingvistică greco-romană

Tradiția lingvistică greco-romană cuprinde două perioade:

1. *Filosofică* (sec. V-III î. Hr.);
2. *Alexandrină* (sec. III î. Hr. – sec. IV d. Hr.).

Perioada filosofică

În Grecia antică, problemele limbii au fost, timp îndelungat, o parte componentă a filosofiei, ceea ce i-a

imprimat un anume specific față de alte tradiții lingvistice vechi. Așa-numită perioadă filosofică din istoria lingvisticii se caracterizează prin interesul cugetătorilor antici pentru astfel de probleme, cum ar fi:

1. Originea limbajului uman..
2. Raportul dintre obiect și denumirea lui.
3. Raportul dintre categoriile gramaticale și cele logice.

- Crearea alfabetului grecesc ar fi avut loc în sec. IX sau X î.Hr. (a se vedea 4.1., pag. 73). În lucrările savanților (cugetătorilor) antici își iau începutul aproape toate teoriile principale cu privire la *originea limbii* (în antichitate au fost circa 500 de teorii), care au fost apoi strâmtorate de cele biblice și renăscute abea în sec. al XVIII-lea d. Hr. Filosofii antici au respins legendele despre *originea divină a limbii*, precum și *teoria individualistă*, potrivit căreia limba ar fi fost creată de un om genial, iar ceilalți ar fi învățat-o de la el.

- În sec. I î. Hr. *Lucretius Car*, filosof materialist și poet roman, scria în poemul său *De rerum natūra*

(Despre natura lucrurilor), că ar fi o absurditate să presupunem că un singur om (chiar și genial) a denumit obiectele, iar ceilalți oameni ar fi apoi aflat de la el toate cuvintele.

Unii savanți antici (Democrit, Diodor) au încercat să facă o legătură dintre problema originii limbajului uman și cea a originii omului însuși.

- Problema care a stârnit un mare interes a fost cea a originii numelor pe care le poartă obiectele. Mult controversată a fost problema *nominării*, în care erau susținute două teorii: *physei* și *thesei*.

- Adepții teoriei *physei* considerau că denumirea unui obiect sau lucru este determinată de natura lui, că în denumire, în cuvânt își află expresia esența lucrului desemnat. Altfel spus, există o corespondență între complexul sonor al cuvântului și însușirile obiectului denumit (Heraclit, stoicii, epicurienii).

Adepții teoriei *thesei*, dimpotrivă, susțineau că denumirile au un caracter convențional, obiectele au fost numite arbitrar, ele (denumirile) sunt un rezultat al înțelegerii dintre oameni și în legătură cu esența, cu

natura lucrurilor denumite. Democrit, de exemplu, spunea că lucrurile sunt denumite prin cuvinte nu în baza naturii lor, ci după obicei, conform unei convenții dintre oameni. În susținerea acestei idei filosoful aduce câteva argumente cu privire la unele necorespondențe dintre lucruri și denumirile lor:

1. Multe lucruri au câteva denumiri, ceea ce ar fi imposibil dacă denumirea ar fi determinată de natura, însușirile, esența obiectului denumit (În lingvistica contemporană acest fenomen se numește *polisemie*, *omonimie*).
2. Mai multe cuvinte au câteva sensuri (dacă între obiect și denumirea lui ar fi o legătură necesară, dacă obiectul, natura, esența lui ar cere anume această denumire și nu alta, atunci fiecare cuvânt ar avea doar un singur sens). Actualmente, acest fenomen se numește *sinonimie*.
3. Cu timpul denumirea unui obiect poate fi înlocuită cu alta. În cazul când denumirea este determinată de însușirile obiectului, ea nu poate fi înlocuită cu alta. Acest fenomen se numește

astăzi *arhaizare*, adică nu dispare obiectul, ci numai denumirea lui, fiind imediat înlocuită cu una nouă. Cuvintele învechite, numite *arhaisme*, sunt ieșite din uz în urma concurenței cu sinonimele lor contemporane. Astăzi aflăm din izvoarele vechi că în limba română *cuvântul* (vorba) într-un timp îndepărtat purta numele *voroavă*; *gura* – *rost*; *baia* – *feredeu*; *negustorul de basmale* – *bogasier*; *abecedarul* – *bucoavnă*; *funcționar de stat* (de rang mic) – *cinovnic*; *polonez* – *leah*; *liber* – *volnic etc.*

4. Multe noțiuni nu au semne verbale”[1, 95].

- Platon (427-347 î. Hr.), autorul dialogului „Cratilos”, încearcă să concilieze cele două teorii. Autorul face o delimitare clară dintre cuvintele *primare* (onomatopeiele și interjecțiile), nederivate și cele *secundare*, derivate; formulează ideia *formei interne* a cuvântului, menționând faptul că unele cuvinte își pierd forma internă, adică se deetimologizează și pot să-și schimbe completamente sensul inițial. Ca un fir roșu prin tot dialogul trece ideia că „legătura dintre lucru și

cuvânt nu este nici absolut arbitrară, nici întru totul determinată de natura obiectului denumit. Între obiect și denumirea lui ar exista o legătură *îndepărtată* și *mediată*”[2, 14]. El susține ipoteza simbolismului fonetic, potrivit căreia cuvintele au fost derivate de la cele *primare*, iar cele *primare* au apărut în baza asocierii dintre unele sunete și proprietățile obiectelor.

- La controversa dintre *fiseiști* și *teseiști* a participat și ilustrul savant, filosof enciclopedist Aristotel (384-322 î. Hr.). Aristotel adoptase în problema dată o poziție fermă, susținând natura convențională a legăturii dintre lucru și cuvânt și, totodată, respingând categoric teoriile *naturale*. În opinia filosofului denumirile nu conțin nimic de la natură, numele capătă un sens numai atunci când devine simbol; legătura dintre obiect și denumirea lui nu este directă, nemijlocită, drept verigă intermediară în această legătură servește reprezentarea obiectului în conștiința omului. Filosofului îi aparțin numeroase observații/idei profunde privind polisemia și omonimia în limbă și procedeele de determinare a lor;

raportul dintre limbă și gândire; semantica și funcțiile sintactice ale verbului *a fi*. La acestea se mai adaugă:

- particularitățile articulatorii ale sunetelor vorbirii;
- silaba și accentul;
- părțile de vorbire semnificative (numele, verbul);
- părțile de vorbire nesemnificative (conjunția și prepoziția):
- categoriile morfologice ale numelui (gen, număr, caz).

Nota Bene. Aristotel a fost cel dintâi din Grecia care a vorbit despre categoria *cazului*. El considera cazul I (N) forma de bază a numelui, iar celelalte forme (care nu pot fi *Subiect*) le numește devieri de la forma de bază.

- tipurile de propoziție (enunțiative, nominative etc).
- calitățile vorbirii (claritatea, accesibilitatea etc.).
- mijloacele stilistice ale limbii etc.
- *Pitagorienii* erau adepți ai teoriei naturale a limbajului, în timp ce *sofiștii* apărau teza convenției.
- O contribuție valoroasă cu privire la dezvoltarea lingvisticii grecești din perioada filosofică au avut școlile din epoca elinismului, în special școala *stoicilor*

(grec. *Stoa* – „portic”). „Fondatorul școlii a fost Zenon (333 – 262 î. Hr.). În cadrul școlii au activat Chrysippos (279 – 206 î. Hr.), Diogene din Babilon (240 – 150 î. Hr.). Stoicii s-au dovedit a fi cei mai consecvenți adepți ai teoriei *phisei* și, drept urmare a acestui fapt, au practicat pe larg etimologia, al cărei scop era cunoașterea realității reflectate în cuvinte. Însuși termenul *etimologie* a fost lansat în uzul științific de către Chrysippos. Stoicii au elaborat principiile transferului onomasiologic (prin *asemănare*, prin *vecinătate* și prin *contrast*), au delimitat, inconștient, semnificantul, semnificatul și obiectul, creând astfel premise teoretice pentru apariția lingvisticii ca știință independentă” [1, 17]. Cu toate acestea, majoritatea etimologiilor propuse de stoici sunt arbitrare și fanteziste. Ei, concentrându-și atenția asupra corelației semantice a cuvinelor, pe care le asociau între ele în plan etimologic, au subestimat deseori latura lor (a cuvintelor) *fonomorfematică*.

- Stoicii au obținut succese considerabile în studierea unor aspecte concrete ale limbii, cum ar fi:

- părțile de vorbire;
- categoria timpului, cazului (care e superioară față de teoria lui Aristotel). Ei au delimitat noțiunea de *caz* exclusiv la nume, au demunit cazurile indirecte:
- În studierea fenomenelor de limbă stoicii au introdus noțiunea de *anomalie*. Ei au observat forme neregulate și neconcordanțe între aspectul semantic și cel morfologic al cuvintelor. De exemplu, cuvintele de tipul *elefant, țânțar, vultur etc.*, deși sunt de genul masculin (sau *broască, muscă etc.* sunt de genul feminin), desemnează vietăți de ambele genuri biologice.

Ideile stoicilor privind principalele categorii gramaticale ale părților de vorbire, tipurile de propoziții și fraze au constituit o premisă pentru elaborarea ulterioară a celor două compartimente ale gramaticii grecești: morfologia și sintaxa. Ideile stoicilor au fost însușite de școala filologică din Pergam.

Perioada alexandrină

Începând cu sec. al III-lea î. Hr. și până la finele antichității (sec. V d. Hr.) cel mai de seamă centru al

științei și literaturii a fost orașul *Alexandria*, capitala statului greco-egiptean al Ptolemeilor, un însemnat, înfloritor centru meșteșugăresc, comercial, religios al lumii eliniste. În Alexandria ia naștere *filologia*, știința care se ocupa de monumentele scrise. Este știut că biblioteca alexandrină dispunea de un fond impunător pentru acea vreme: circa 800.000 de manuscrise. Ele au fost confruntate, clasate, supuse unui examen lingvistic, metric și estetic. Critica de text a fost însoțită de explicații fonetice, gramaticale și lexicale. Epopeile homerice *Iliada* și *Odiseea*, de exemplu, „au circulat mult timp sub formă orală, iar după ce au fost fixate în scris (sec. al VI-lea î. Hr.) au circulat în copii care cuprindeau multe variante. În epoca clasică existau numeroase ediții ale epopeilor homerice. Era necesar, pe de o parte, să se reconstituie textul autentic al epopeilor, iar pe de altă parte, să se explice arhaismele și elementele dialectale”[3, 8]. Activitatea filologică a luat un mare avânt în epoca elinistă*¹.

Ca rezultat al muncii de reeditare și valorificare a operei clasicilor literaturii grecești (Homer ș. a.) sunt

elaborate comentarii filologice, ceea ce, la rândul său, a implicat formularea *normelor limbii literare*, bazate pe modele de exprimare clasice. Școlile filologice de la Pergam, Rodos, Atena iau naștere mai târziu, însă nu se bucură de popularitatea celei din Alexandria.

Studierea limbii este subordonată filologiei, lingvistica devine un component modest al ei, termenul *gramatic* se confundă cu cel de *filolog* (adică specialist în studiul monumentelor scrise).

- Necesitățile de ordin practic, cum ar fi: • explicarea cuvintelor și formelor învechite din operele lui Homer*² și ale altor clasici; • standardizarea normelor limbii literare etc. au contribuit esențialmente la dezvoltarea lexicografiei grecești. Pe lângă dicționarele de glose din operele clasicilor, grecii alcătuiesc: • dicționare de cuvinte rare; • lexicoane pentru diverse genuri literare; • dicționare tematice; • dicționare dialectale etc.

- Fondator al lexicografiei științifice este considerat *Aristofan din Bizanț* (257-180 î. Hr.), autor al unor dicționare tematice și dialectale. În studiul său

lexicologic *Denumirea vârstelor*, autorul a adunat și a explicat foarte multe cuvinte legate de vârsta oamenilor și animalelor. Tot Aristofan din Bizanț este autorul unui dicționar al termenilor/numelor de rudenie.

- Gramaticul *Pamfil* a elaborat în sec. I d. Hr. un lexicon în 95 de volume, în care a sistematizat și generalizat realizările lexicografiei din perioada anterioară.

- În epoca elinismului locul controversei dintre *physeiști* (stoicii, Cratet din Mallos) și *theseiști* (Aristarh din Alexandria, Caesar etc.) ia disputa cu privire la raportul dintre *anomalie* și *analogie* în limbă. Ideea *analogiei* apare în procesul de studiere a operelor clasice (Homer etc.), când filologii au conștientizat faptul că este necesar de a elabora niște criterii în baza cărora ar putea să delimiteze formele corecte de cele greșite, neclare/discutabile; să prefere unul din câteva dublete morfologice – cel care face o analogie (mai perfectă) cu formele altor cuvinte din aceeași clasă gramaticală. *Analogiștii* porneau de la ideea că limba a fost creată prin convenție: ei căutau să descopere în

limbă tipuri generale de reguli și considerau că oamenii pot interveni în modificarea limbii.

- Împotriva tendințelor normalizatoare ale *analogiștilor* s-au pronunțat categoric reprezentanții școlii filologice din Pergam, condusă de *Cratet din Mallos* (sec. al II-lea î. Hr.) care susțineau că *anomaliile* (adică devierile de la paradigme, modele de conjugare sau modele de declinare) sunt proprii limbii și nu-i aduc nici un prejudiciu. Cunoașterea științifică a limbii are loc (în opinia *anomaliștilor*) nu prin însușirea de reguli, ci pe calea unor observații efectuate asupra uzului obișnuit. Astfel, *anomaliștii* pledează pentru caracterul neprescriptiv al lingvisticii teoretice, formulând principiul studierii obiective a limbii (problemă actuală și astăzi).

- Faptele de limbă aduse în discuție pentru apărarea celor două puncte de vedere au servit la alcătuirea de *gramatici sistematice* în care figurau atât paradigme și reguli, care ilustrau tezele *analogiștilor*, cât și exerciții, aduse ca argumente de *anomaliști*. Un mare merit în acest lucru îi revine lui Aristarh din Alexandria (217-

145 î. Hr.), fondatorul școlii. El este autorul unui tratat despre cele 8 (opt) părți de vorbire (*numele, verbul, participiul, articolul, pronumele, prepoziția, adverbul, conjuncția*), însă care nu s-a păstrat.

Se consideră că sistemul gramaticii și-a găsit o realizare destul de complexă în tratatul *Ars Grammatica* de Dionysios Thrax (170-90 î. Hr.), unul din discipolii lui Atistarh din Alexandria.

- Tratatul lui Dionysios Thrax începe cu definirea obiectului gramaticii și a sarcinilor ei. Lucrarea conține 6 (șase) părți:

1. *Ars legendi*.
2. Explicarea tropilor poetici.
3. Explicarea cuvintelor și expresiilor dificile.
4. Studierea etimologiei cuvintelor.
5. Potrivirea analogiilor.
6. Aprecierea estetică a operelor poetice.

Autorul susține că „Gramatica este cunoașterea mai cu seamă a ceea ce s-a spus la poeți și prozatori”. Opera lui Thrax reprezintă drept o gramatică filologică normativă. Conținutul ei îl constituie două lucruri:1.

Descrierea sunetelor vorbirii; 2. Descrierea clasificării cuvintelor și a formelor acestora (logoforme).

Un alt gramatic apreciat în antichitate a fost Apollonios Dyskolos (sec. al II-lea d. Hr.), care a scris mai multe cărți privitoare la părțile de vorbire în limba greacă. S-au păstrat câteva, acelea cu privire la *conjuncție*, *pronume* și *adverb*, precum și un tratat de *sintaxă*, unde expune unele teorii interesante care depășesc hotarele limbii grecești.

- Controversa dintre *analogiști* și *anomaliști* a continuat la Roma. La ea au participat *Caesar* (100-44 î. Hr.), *Cicero* (106-43 î. Hr.) etc. Unul dintre cei mai cunoscuți gramatici latini a fost *Marcus Terentius Varro* (116-27 î. Hr.). Cercetător multilateral, *Varro* a scris mai multe lucrări cu privire la limbă, dintre care s-a păstrat parțial cea mai de seamă dintre ele *De Lingua Latīna*.

M.T. Varro ocupă o poziție de compromis între concepția *anomalistă*, care nu recunoaște existența unor reguli în limbă, și concepția *analogistă*, ce relevă tipuri generale de reguli. Autorul consideră că în limbă își

gădesc aplicarea ambele tendințe. Orice idiom apare din necesitate (aceeași idee o exprimă *Lucretius Carus* în „*De rerum natūra*”) și funcționează după anumite reguli. Limba „suferă atât modificări spontane, cât și cele produse sub influența activității umane, evoluând de la formele neregulate la cele regulate, dar e posibilă și direcția opusă în dezvoltarea acesteia”[6, 901-903].

În concluzie, interesul romanilor pentru unele probleme de lingvistică începe a se manifesta prin sec. al II-lea î. Hr., după ce Roma a fost vizitată de *Cratet din Mallos* (167 î. Hr.). Gramaticii romani au studiat limba latină, aplicând sistemul gramatical elaborat de stoici și filologii alexandrini. Ei s-au ocupat mai cu seamă de părțile de vorbire, traducând termenii grecești respectivi și adaptându-i la structura gramaticală a limbii latine.

Marele merit al savanților alexandrini rezidă în faptul că ei au elaborat un model exhaustiv al gramaticii descriptive, o terminologie adecvată, ce a stat la baza terminologiei lingvistice moderne. Gramatica, în calitate de disciplină lingvistică, a fost

detașată din cadrul *filosofiei*, obținând propriul său obiect de studiu.

Le putem reproșa însă și unele erori. Spre exemplu, nu este apreciată just relația dintre limba scrisă și cea vorbită, ultima e considerată ca fiind derivată din limba scrisă.

După ce au valorificat realizările grecilor, romanii au efectuat o descriere integră a limbii latine, a părților ei de vorbire. Prin intermediul romanilor, al gramaticilor de limbă latină, „teoriile gramaticale ale vechilor greci au devenit cunoscute în toate țările din Europa. Terminologia gramaticală greco-romană, în forma ei de origine sau calchiată, este folosită astăzi în diverse lingvistici din lume”[2,18]. Tradiția lingvistică greco-romană este înalt apreciată de posteritate.

Note:

* **1.● *Grecia elenistică*** reflectă o perioadă din istoria Greciei antice cuprinsă între decesul lui Alexandru cel Mare 323 î.Hr. și apariția Imperiului Roman 31 î.Hr [4].

* 2.● Cartea lui *Branislav Stefanosky–Al Dabija* „*Homer – istoria pelasgă neștiută* ”este una din cele mai savante și îndrăznețe cercetări științifice cu privire la Antichitatea europeană. Din punct de vedere istoric, aceasta năruie mitul apartenenței grecești a operei homerice, iar sub aspect lingvistic demonstrează anterioritatea limbilor trunchiului *geto-pelasgic* față de limba *latină*. Ambele componente pun în cauză în mod dramatic originile civilizației europene și constituie niște motive extrem de solide ale unui demers de reconsiderare a istoriei Europei [5].

Referințe bibliografice:

1. A. Ionaș, *Semiotica Lingvistică*, Chișinău, 2020.
2. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
3. A. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.
4. https://ro.wikipedia.org/wiki/Grecia_elenistic%C4%8
5. <https://dacia-art.ro/index.php/carti/homer-istoria-pelasga-ne-tiuta.html>.

6. L. Wald, *Cu privire la concepția lingvistică a lui M.T. Varro*//Omagiu lui I. Iordan, București, 1958.

5. Tradiția lingvistică în Europa medievală

Evul Mediu, în istoria europeană, a fost perioada dintre antichitate și epoca modernă, subdivizată în trei segmente: evul mediu *timpuriu*, *mijlociu* și evul mediu *târziu* (din lat. *Aevum*, -i semnifică „durată nelimitată de timp, secol, epocă” [1, 34]; *medius*, -a, -um „care este în mijloc, de mijloc, intermediar” [1,428], adică *perioada de mijloc*). Această perioadă mai este denumită, la nivel global, *post-clasică*.

Evul Mediu este perioada marcată de răspândirea creștinismului (mai târziu, în sec. al XI-lea, după schisma biserii, - *catolic* și *ortodox*), instaurarea *inchiziției* - o „instituție a bisericii catolice care judeca și condamna la ardere pe rug pe cei acuzați de erezie, vrăjitorie și pe cei care își manifestau sub orice formă ostilitatea sau nesupunerea față de biserica catolică. 2 (Fig) Cercetare sau

percheziție etc. riguroasă; sursa: MDA2 (2010) [2]”.
Maxima *Memento mori* devine una foarte răspândită în această perioadă.

Fărămițarea feudală, războaiele nesfârșite, dominația absolută a bisericii au dus la stagnarea vieții spirituale în Europa în Evul Mediu (sec. V-XIII). Au stagnat practic toate științele care, în perioada antică, au avut o dezvoltare simțitoare. A stagnat și lingvistica.

Singura limbă învățată în mod empiric este latina (limba răspândirii creștinismului), pe care autorii de manuale o expuneau după modelul gramaticilor alexandrini. Mai cunoscută este *Ars Grammatica* a lui *Donatus* (sec. al IV-lea d. Hr.), copiată în mare parte după lucrarea lui Dionysios Thrax. A fost folosită timp de sute de ani pentru învățarea limbii latine din cauză că expune faptele sistematic, clar și a constituit un model pentru crearea de gramatici ale altor limbi.

- Gramatica lui Donatus expune concis regulile fonetice, gramaticale și stilistice ale limbii latine (din această cauză a fost folosită timp de secole ca manual

de bază pentru învățarea acestei limbi în școală). După „părerea unor cercetători, în *Ars Grammatica* tradiția gramaticală greco-romană a fost dezvoltată doar prin studierea regulilor de îmbinare a verbului cu pronumele hotărâte și nehotărâte”[3,21].

- Pe la anul 500 d. Hr. gramaticul *Priscian din Bizanț* a scris o lucrare cuprinzătoare, *Institutiones rerum grammaticarum*, în 18 părți, dintre care 16 cărți cuprind probleme de fonetică și morfologie, iar două cărți sunt dedicate sintaxei (lucrarea este întocmită după schema lucrărilor lui Apollonios Dyskolos). Priscian definește:
 - unitățile limbii (litera-sunet, silaba, cuvântul, propoziția);
 - distinge părțile de vorbire (partes orationes);
 - dezvăluie caracteristicile părților de vorbire.

Deși a fost concepută ca un tratat, lucrarea lui Priscian a urmărit mai degrabă scopuri normative și didactice.

În cursul Evului Mediu, în Europa, studiile de limbă nu au progresat. În Europa apuseană, limba literară era latina, iar limbile vorbite, considerate

barbare, nu se bucurau de nici o atenție. În această perioadă, o înviorare a studiilor lingvistice se observă la arabi.

Limba latină ocupa o poziție dominantă în Europa, în Evul Mediu. Acest fapt a influențat studiile lingvistice sub mai multe aspecte. Fiind limbă „moartă”, latina era folosită mai ales în comunicarea scrisă (de altfel, latina avea aspect unitar numai în formă scrisă, căci era pronunțată diferit de la o țară la alta). Datorită acestei situații, în studiul limbii latine din perioada medievală se neglija totalmente latura *fonetică*. Atenția exclusivă acordată limbii scrise a influențat și pe cei care, la sfârșitul Evului Mediu, au început să studieze limbile vii din Europa, căci acestea erau analizate după schema tradițională a gramaticii latine și nu se ținea seama de tradițiile lor specifice.

Studiul limbii latine era considerat și ca o școală logică a gândirii. În sec. XI-XII-lea începe controversa dintre *realism* și *nominalism*. Adepții *realismului* (Toma d'Aquino ș.a.) susțineau că existență reală au doar noțiunile generale, iar obiectele și fenomenele

respective ar fi niște copii palide ale lor (*Universalia sunt res*). *Nominaliștii* (Roscellin ș.a.), dimpotrivă, considerau că realmente există obiectele și proprietățile lor, iar noțiunile generale nu există independent de obiecte și nu reflectă proprietățile lor (*Universalia sunt nomina*).

În lucrările elaborate de *Pierre Abélard* (1079-1142), filosof, logician, teolog francez; *Roscelin de Compiègne* (1050-1120), filosof și teolog francez, considerat fondator al *nominalismului*; *Toma d'Aquino* (1225-1274), filosof, teolog, călugăr dominican, doctor al Bisericii, etc. atestăm aspecte logico-filosofice ale limbii care, într-un fel sau altul, au pregătit terenul pentru elaborarea ulterioară (în sec. al XVII-lea) a gramaticilor universale (generale) și raționale.

Referințe bibliografice:

1. Dicționar Latin-Român, red. responsabil A. Udișteanu, București, 1962.
2. <https://dexonline.ro/definitie/inchizi%C8%9Bie>.

3. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

6. Tradiția lingvistică arabă în Evul Mediu

În curdul evului mediu o înviorare a studiilor lingvistice se observă la arabi. Preluând de la indieni și greci principiile analizei limbii, arabii au făcut descrieri amănunțite ale foneticii, vocabularului și morfologiei limbii lor.

Califatul Arab a fost creat în 632 și ocupa următoarele teritorii: Asia Anterioară, Africa de Nord, Transcaucazul și peninsula Pireneică. Pentru a consolida statul său militar-teocrat (gr. *theos* – zeu, *kratos* – putere [1]), arabii au impus popoarelor cucerite *islamul* și *araba* ca limbă științifică și oficial-administrativă.

- Se dezvoltă științele naturii, arta, filologia. Lingvistica arabă medievală se dezvoltă mai ales în sec. VIII-XIII. Anume în această perioadă se constituie și activează cele 3 centre lingvistice mai importante: școlile de la *Basra*, *Cufa*, *Bagdad*. Deși au preluat unele idei de la indienii și grecii antici (în special în fonetică),

savanții arabi au elaborat un sistem lingvistic original, fapt condiționat de structura specifică a limbii arabe clasice în comparație cu sanscrita și greaca.

- Flexiunea limbii arabe se deosebește de cea a limbilor indoeuropene. Sensurile gramaticale suplimentare se exprimă prin alternanța vocalelor intercalate între consoanele ce alcătuiesc rădăcina cuvântului. Adăugarea la rădăcină a unor afixe și particule afectează nu numai partea vocalică, dar și unele consoane, modificând astfel structura fonetică a cuvântului în ansamblu. Este evident că descrierea unei astfel de limbi a necesitat elaborarea unui sistem de noțiuni gramaticale principial diferite de cele aplicate în gramaticile indiene și grecești.

- Tradiția lingvistică arabă este inaugurată de Sibaweihî, autorul primei gramatici normative a limbii arabe – „Al Kitab”-„Carte” (anul 796 d. Hr.) care conține o descriere amplă și foarte minuțioasă a principalelor compartimente ale limbii arabe clasice: *fonetica, morfologia, derivarea cuvintelor, sintaxa.*

În fonetică arabii au obținut succese relevante deja în sec. al XIII-lea. Preluând de la „indieni unele principii de descriere a sunetelor vorbirii, savanții arabi au caracterizat pe larg sunetele după *locul*, *modul* de articulare și după *participarea* organelor active și pasive.”[2. 19]. Sibaweihi, de exemplu, distinge 16 grupuri de consoane după locul de articulare.

În morfologie sunt abordate următoarele probleme (descrise destul de amănunțit în opera lui Sibaweihi):

- părțile de vorbire;
- structura rădăcinii cuvântului;
- numele (substantivele, adjectivele, pronumele) și clasificarea lor;
- nume bicazuale și tricazuale;
- formarea numelor relative, compuse;
- formarea diminutivelor;
- formarea categoriilor de *caz*, *gen*, *număr* etc.;
- verbul și formele lui.

În sintaxa arabă sunt studiate diferite probleme, cum ar fi:

- structura propoziției;

- tipuri de propoziții (nominale, verbale și circumstanțiale);
- mijloacele de exprimare a unor părți de propoziție;
- tipurile părților de propoziție (complemente absolute, complemente directe, complemente circumstanțiale);
- tipurile de legătură sintactică (acord, recțiune, aderare).

În lexicologie și lexicografie arabii disting:

- cuvinte *literare* și *dialectisme*;
- cuvinte *învechite* (uzuale până la apariția islamului) și *neologisme* (apărute după răspândirea islamului);
- cuvinte frecvente (triconsonantice) și cuvinte rare;
- fac o delimitare a împrumuturilor lexicale, le clasifică după criteriile *modificării/nemodificării*, *adaptării/neadaptării* lor la normele limbii arabe;
- precizează condițiile în care se recurge la împrumutul de cuvinte din alte limbi.

Analizând latura semantică a cuvintelor, arabii disting:

- cuvinte monosemantice și polisemantice;
 - cuvinte cu sensuri directe și cele cu sensuri figurate;
 - sinonime (absolute și relative) și omonime.
- Tratatul *Mizdar* de Suiut face o sinteză a cunoștințelor lexicologice.

Diversele tipuri de dicționare (explicative, bilingve, de sinonime, de cuvinte rare etc.) reprezintă o încununare firească a eforturilor depuse de savanții arabi în studiul gramaticii și al lexicologiei. De o mare popularitate s-a bucurat dicționarul *Kamus* („Oceanul”) de al-Firuzabadi (1326-1414), ce cuprinde circa 80.000 de cuvinte și tradus în limbile turcă și persană.

Renumitul savant arab Mahmud al Kașgari (sec. XI, născut aproximativ în 1029 sau 1038) este autorul cunoscutei lucrări *Divan lugat at-turk* – „Divanul limbilor turcice”, scrisă în sec. al XI-lea, însă publicată mult mai târziu, după ce a fost găsită la o bibliotecă din Istanbul (denumirea inițială -

Constantinopol). Lucrarea este concepută ca un manual de limbi turcice destinată cunoscătorilor de limbă arabă și conține elemente de tipologie (se descrie *aglutinarea* din limbile turcice și flexiunea internă în arabă ș.a.). Pentru prima dată se face compararea între limbi diferite ca tipologie. Lucrarea cuprinde următoarele compartimente:

- lexicul limbilor turcice;
- date privind teritoriile populate de triburile turcice;
- clasificarea limbilor turcice;
- date cu privire la fonetica istorică și gramatica limbilor turcice;
- date privind istoria, geografia, etnografia, poezia și folclorul popoarelor turcice;
- cea mai veche hartă a lumii în limbile turcice.

Abordând problema interacțiunii limbilor de tip diferit și genealogie diferită (limba arabă, pe de o parte, și limbile turcice, iraniene, pe de altă parte), al Kaşgari pledează pentru egalitatea lor, contrar dogmelor islamice care considerau araba limbă *superioară*, iar

celelalte limbi fiind declarate inferioare, defective. Autorul consideră că în limbă se reflectă realitatea, viața poporului și, din aceste considerente, explică unele fenomene de lexic/limbă prin factori extralingvistici:

- particularitățile mediului geografic;
- modul de viață al purtătorilor limbii;
- specificul muncii, relațiilor dintre membrii colectivității lingvistice etc.

„Divanul limbilor turcice” se poate considera drept un început al metodei contrastive. Autorul al Kaşgari confruntă limbile și dialectele în plan strict sincron, fără a aborda problema evoluției lor, problema reconstrucției arheformelor și fără a găsi strălimba/limba de bază. Finalmente, remarcăm că tradiția lingvistică arabă medievală se deosebește prin caracterul său original, fapt determinat de specificul limbii arabe în care flexiunea internă servește pentru exprimarea sensurilor gramaticale și a celor lexicale. Gramaticii arabi sunt superiori celor din antichitate, prin faptul că au deosebit *sunetul* de *literă* și au

semnalat neconcordanțe între *pronunțare* și *scriere*. Au clasificat sunetele după criterii *fiziologice* și *acustice*; au studiat elementele morfologice componente ale cuvintelor. Cercetătorii arabi au alcătuit dicționare imense, în zeci de volume. Ei s-au ocupat și de studiul altor limbi din imperiul arab.

Referințe bibliografice:

1. <https://dexonline.ro/definitie/teocrat>.
2. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

7. Tradiția lingvistică în perioada Renaissance-ului

Renaissance sau *Renașterea* a fost o mișcare culturală care a debutat în Italia, ulterior s-a răspândit în restul Europei. Influența Renașterii a fost resimțită în artă, muzică, literatură, știință, religie, politică și în alte domenii de cercetare. Savanții renașcentiști s-au axat pe emoția umană și realism în artă, adoptând metoda umanistă în studiu. Limitele cronologice aproximative ale Renașterii sunt considerate:

- sec.XIV-XVI pentru Italia;
- sec. XV-XVI pentru alte țări din Europa de Vest și Centrală.

În epoca Renașterii are loc destrămarea orânduirii feudale și apariția relațiilor capitaliste, acest proces fiind însoțit de trecerea treptată de la cultura medievală la cea modernă. În artă, știință și în alte forme ale conștiinței sociale este promovat principiul *homocentrist* (lat. homo,-inis – om [1, 327]; lat. centrum,-i – centru [1, 110]).

- Promotorii Renașterii situiază rațiunea mai presus de credința religioasă, ei protestează împotriva dominației spirituale a bisericii. În opera de creare a științei și culturii moderne laice, savanții și oamenii de artă renascentiști apelează la bogata cultură a romanilor și grecilor antici. În acest scop sunt editate și comentate cele mai reprezentative opere ale autorilor antici. Un merit deosebit în această muncă l-au avut: *Iulius Caesar Scaliger* (1483-1558), savant și medic italian, care și-a petrecut o mare parte din cariera sa în Franța; *Robert Stefanus* (1503-1559), *Henri Stefanus* (1528-

1598) ș.a. considerați fondatori ai *filologiei clasice* europene.

- La apariția filologiei semitice în Europa au contribuit *Joseph Justus Scaliger* (1540-1609, lider religios și savant francez) și, mai târziu, *Johann Reuchlin* [Raihlin] (1455-1522, umanist german, savant de greacă și ebraică). Studiarea limbilor semitice (ebraica veche, araba, limba etiopeană etc.) i-a familiarizat pe savanți cu structura specifică a limbilor semito-hamitice.

- Odată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste (mai întâi în Italia, apoi în alte țări din Europa) și formarea națiunilor, începe o lungă și grea luptă a oamenilor progresiști pentru afirmarea limbilor naționale, pentru acordarea limbilor noi naționale a rolului ce li se cuvine pe drept în toate sferele vieții. Începe studierea științifică a limbilor naționale în curs de constituire, elaborarea normelor lor literare, a manualelor pentru uzul școlar (de exemplu, *Arte de la lengua Castellana*, 1542, de Elio Antonio de Hebriha).

- În limbi naționale noi se scriu tot mai multe opere artistice. Ca imbold au servit traduceri de texte religioase, impuse de mișcarea reformistă. Astfel, începuturile limbii literare germane sunt puse de traducerea bibliei, realizată în 1522 de către *Martin Luther* (1483-1546), pastor și doctor în teologie, primul reformator protestant; reformele lui au dus la nașterea Bisericii Evanghelice-Luterane.

- Unul dintre primii vestitori ai *Renaissance-ului* în lingvistică este *Dante Alighieri* (*Durante degli Alighieri* /1265–1321/, poet și filosof italian, om politic florentin, considerat cel mai de vază scriitor european din perioada medievală; este autorul *Comediei Divine*, capodoperă a literaturii universale; Dante este primul mare poet de limbă italiană, *Sommo Poeta* („poet în cel mai înalt grad”). A fost numit „ultimul poet al Evului Mediu și, totodată, primul poet al vremii noi”[apud 3, 23]. În perioada 1303-1305 *D. Alighieri* scrie tratatul *De vulgari eloquentia* („Despre expresivitatea limbii populare”), în care, pe lângă

aspectele legate nemijlocit de limba italiană, tratează câteva probleme mai generale, cum ar fi:

- relațiile dintre limbile neolatine (italiana, franceza, provansala);
- dialectele limbii italiene;
- originea limbajului uman.

D. Alighieri se pronunță în apărarea limbilor populare, „naturale”, subliniind avantajele lor față de latină, limbă „artificială, moartă”(tratatul a fost redactat în limba latină medievală).

Autorul examinează și natura limbajului uman. Limba, după *D. Alighieri*, este un fenomen *bilateral*: sunetele formează latura *senzuală* a limbii, iar latura *rațională* rezidă în capacitatea limbii de a reda un conținut. Este importantă ideea despre limbă ca *fenomen în continuă dezvoltare*. Pentru prima oară se reliefează rolul limbilor *vorbite*, care nu mai sunt interpretate drept o „alterare” a limbii literare (latine).

În epoca *Renaissance-lui* își desfășoară activitatea încă doi mari savanți: **Petrus Ramus** (*Pierre de la Ramée* /1515 – 1572/, umanist, logician și reformator

educațional francez, a fost una dintre cele mai proeminente victime, fiind convertit protestant, ale masacrului de la Sfântul Bartolomeu) și *Aarhus* (1538-1586). *Ramée* este autorul gramaticilor de limbă greacă, latină și franceză. *Aarhus* realizează o analiză sistematică a sunetelor vorbirii în lucrarea „Două cărți despre litere”.

Elemente renașcentiste, cum ar fi, de exemplu, venerarea culturii și științei greco-romane, le vom întâlni mai târziu în lucrările lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir. Apariția și afirmarea unui curent umanist de gândire renașcentistă în Țările Românești se „situează mai târziu decât în Occident: în secolul al XVII-lea și continuând să se afirme și în secolul următor. Cauza acestei situații de întârziere culturală este legată de târzia apariție a orașelor, a formării unei clase burgheze, a persistenței unor structuri feudale încă puternice. O altă cauză consta în presiunea unui mediu de cultură bizantină de la noi, care permitea împrumuturi din Occident - în artă, în literatură, în obiceiurile de la curte, ș. a. - dar numai cu condiția

respectării stricte a tradiției și fără abateri pe plan doctrinar” [4].

Referințe bibliografice:

1. Dicționar Latin-Român, red. Responsabil A. Udișteanu, București, 1962.
2. <https://dexonline.ro/definitie/inchizi%C8%9Bie>.
3. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
4. https://www.dacoromaniaalba.ro/nr38/umanismul_renasteri.htm.

8. Lingvistică în epoca postrenascentistă (sec. XVII-XVIII)

Marile descoperiri geografice, inventarea tiparului, realizările importante în domeniul științelor exacte, răspândirea noilor concepții filosofice, consolidarea continuă a relațiilor capitaliste, precum și alte inovații ce s-au produs în sec. XVII-XVIII au accelerat în Europa Occidentală procesul de formare a națiilor și a conștiinței naționale, ceea ce a ridicat

considerabil rolul limbilor naționale în viața spirituală a societății.

- Limbile naționale noi strâmtorează tot mai mult latina (limitându-i sfera de utilizare) și devin obiectul principal al lingvisticii *practice* (traducerea dintr-o limbă în alta, învățarea limbilor, întocmirea manualelor, dicționarelor etc.) și *teoretice* (studii în care sunt abordate diferite aspecte științifice și filosofice ale limbii). Astfel, sunt elaborate gramatici și dicționare pentru limbile *engleză, germană, franceză, spaniolă, italiană, rusă*, ce urmăreau, în primul rând, scopuri *didactice și normative*.

- Unele gramatici conțin elemente de teorie generală a limbii. De exemplu, în „Российская грамматика”, scrisă de **M. Lomonosov** (1711-1765/savant, filolog, poet rus) în 1755 și publicată în 1757, unele fapte de limbă rusă sunt comparate cu fenomenele respective din alte limbi europene. De asemenea, este abordată legătura dintre *limbă și gândire* și accentuată funcția *comunicativă* a limbii.

- Mulți savanți-enciclopediști, filosofi, logicieni, sociologi din această perioadă, cum ar fi: **René Descartes** (1596-1650, cunoscut de asemenea cu numele latin **Cartesius**), filosof și matematician francez; **Francis Bacon** (1561-1626), filosof, om de știință, jurist, orator, autor englez; **John Locke** (1632–1704), filosof și om politic englez; **Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz** (1646-1716), filosof și matematician german; **Giambattista Vico** sau **Giovan Battista Vico** (1668-1744), filosof, om politic, retorician, istoric, jurist italian care a elaborat o metafizică și filosofie istorică; **Jean Jacques Rousseau** (1712-1778), filosof francez de origine geneveză, scriitor, compozitor, unul dintre cei mai de vază reprezentanți ai iluminismului; **Denis Diderot** (1713-1784), filosof și scriitor francez; **Alexandru Nikolayevici Radișev** (1749-1802), autor rus și critic social care a fost arestat și exilat sub Ecaterina (II) cea Mare; **Johann Gottfried von Herder** (1744-1803), filosof, teolog și poet german, ale cărui scrieri au avut o influență importantă asupra unor

reprezentanți ai clasicismului german ca Goethe, Schiller și asupra dezvoltării romantismului etc., au abordat o serie de aspecte generale ale limbii, formulând ipoteze și idei, ce vor fi reluate și dezvoltate în lingvistica teoretică din secolele următoare. Savanții menționați împărtășeau concepții filosofice diferite: Locke și Bacon – reprezentanți ai materialismului metafizic; Descartes și Rousseau – dualiști; Leibniz și Herder – idealști; Diderot și Radișev – materialști, dar opiniile lor cu privire la unele probleme de limbă coincid în esență sau, cel puțin, sunt foarte apropiate. Astfel, se susține că:

- funcția primordială a limbii este cea *comunicativă*;
- între limbă și gândire există o legătură foarte strânsă;
- originea și istoria limbii sunt indisolubil legate de istoria gândirii.

De aici ipoteza că studierea „categoriilor logice ar permite să fie înțelese mai bine categoriile limbii și viceversa, ca urmare al acestui fapt, ar fi posibilă formularea de principii ale unui sistem lingvistic ideal, ce ar putea asigura *claritatea și corectitudinea*

gândurilor exprimate cu ajutorul unei astfel de limbi”[apud 1, 24].

- Savanții menționați mai sus, reprezentanți ai filosofiei limbii din perioada postrenascentistă, au apreciat legătura dintre *limbă* și *om*, *limbă* și *societate*, afirmând că limba se dezvoltă odată cu dezvoltarea omului (Herder), că limba stimulează evoluția „neamului omenesc”(Radișev), că progresul societății și dezvoltarea limbii sunt determinate de aceleași legități (Vico). Aceste idei, în esență juste, au rămas în sfera tezelor filosofice generale, deoarece nu și-au găsit reflectare (sau analiză) în vre-un studiu lingvistic concret.

- În cursul sec. XVII-XVIII este reluată problema originii limbii, fiind formulate mai multe teorii/ipoteze, cum ar fi, de exemplu:

- teoria convenției sociale (de *Jean Jacques Rousseau*);
- teoria funcțională-mentală (de *Denis Diderot*);
- teoria onomatopeică (de *Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz*);

- teoria originii naturale (de *Johann Gottfried von Herder*)
- teoria interjecțiilor (de *Rousseau* și *Charles de Bross*)
etc.

Teoriile enumerate se deosebesc prin faptul cum interpretează condițiile, factorii, mediul, circumstanțele care au determinat apariția limbajului, dar, cu toate acestea, ele comportă o semnificație comună și anume, conceperea evoluționistă a limbii, - calitate pe care limba o are chiar din momentul apariției sale. Această calitate devine una relevantă pentru teoriile din această perioadă, deosebindu-le de cele antice și cele medievale, în fond, statice.

- Savanții *Francis Bacon*, *John Locke*, *Alexandru Nikolayevici Radișev*, reluând un aspect al controversei antice greco-romane *physei-thesei*, susțin caracterul de semn al cuvântului, natura convențională și arbitrară a legăturii cuvântului cu obiectul denumit. Mai mult, Bacon spune că funcția comunicativă de asemenea este proprie și unor mijloace nelingvistice (desenele, gesturile, mimica etc.), ce sunt percepute la fel ca și

cuvintele cu ajutorul organelor de simț și, totodată, posedă suficiente trăsături diferențiale ca să poată exprima diferite noțiuni. Pentru a sugera ideea valorii comunicative a diverselor mijloace (semnalate mai sus), ei compară cuvintele cu monedele, care pot fi făcute din metale diferite fără ca aceasta să afecteze calitatea lor de monede. Aceste idei au fost folosite mai târziu, aproape cu trei secole, în semiotica lingvistică.

- *Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz* și-a expus părerea (speranța/convingerea) că va veni timpul când vor fi elaborate gramatici ale tuturor limbilor lumii și dicționare, - fapt care va permite compararea lor și va avea o mare importanță în cunoașterea spiritului uman și a „miraculoasei lui activități multilaterale”[Apud 2, 26]. Importanța realizărilor obținute a filosofilor empiriști (*John Locke, Francis Bacon*) și a reprezentanților raționalismului (*René Descartes, Gottfried von Leibniz*) este incontestabilă. Cu toate acestea, ei se limitează, de fapt, la filosofia limbii și nu realizează nici un studiu lingvistic al limbilor naturale, al *sistemului și structurii* lor interne.

• Modelul de a îmbina studiul logico-filosofic cu cel lingvistic propriu-zis a fost dat de *Grammaire générale et raisonnée* de la *Port Royal* (ediția I, 1660), alcătuită de *Claude Lancelot* (1615-1695/ călugăr și gramatician francez) și *Antoine Arnauld* (1612-1694/ teolog, matematician și filosof romano-catolic francez) de la mănăstirea *Port Royal*. Această gramatică urmărea realizarea următoarelor obiective:

- explicarea naturii limbajului uman;
- descrierea celor mai importante fenomene ale limbii în scopul de a formula, pentru necesități didactice, principalele reguli de funcționare a sistemului limbii;
- expunerea principiilor fundamentale ale artei vorbirii (*ars dicendi*);
- explicarea asemănărilor și deosebirilor dintre limbi.

Gramatica Port-Royal se „deosebește net de gramaticile anterioare și pune începutul constituirii lingvisticii generale ca știință, inaugurează o epocă nouă în studiul teoretic al limbii”[1, 26]. Baza filosofică a „Gramaticii...” o constituie filosofia carteziană (*Cartesius* – numele latinesc al lui R. Descartes), și

anume ideea universalității și teza fundamentală a filosofiei lui *René Descartes* – filosofia *raționalistă* – potrivit căreia gândirea teoretică, rațiunea ar fi unicul criteriu ce merită încredere. Este promovat principiul primatului rațiunii umane: lat. *Cogito, ergo sum* („*Gândesc/cugét, deci exist*”).

- Interpretând și generalizând în spirit logicist fapte din limbile *spaniolă, italiană, franceză, germană, engleză, greacă, latină și ebraica veche*, autorii *Claude Lancelot* și *Antoine Arnauld* au formulat un șir de reguli și principii, a căror aplicare ar înlesni cunoașterea tuturor limbilor lumii și a fiecărei limbi în parte, însă aceasta va fi posibil, în opinia lor, numai dacă vor fi determinate căile și modul de reflectare în limbă a categoriilor gândirii. ***Scopul lucrării*** rezidă în a studia principiile logice care determină *structura* tuturor limbilor, în formularea unor legi ce asigură cercetarea limbilor atât aparte, cât și a tuturor limbilor lumii. Autorii își propun să explice categoriile limbii prin categoriile rațiunii/gândirii (noțiuni, judecăți, raționamente). S-a ajuns astfel la ideea că, deoarece

regulile logicii formale sunt aceleași pentru toate popoarele, iar gramatica este forma de exprimare a regulilor logicii, s-ar putea alcătui gramatici cu norme valabile pentru toate limbile. Gramatica universală (rațională) conține reguli pancronice care nu depind de factorul timp, iar limbile concrete (*spaniola, italiana, franceza, germana etc.*) sunt considerate drept variante ale unei scheme lingvistice universale.

- Gramatica Port-Royal inaugurează o analiză științifică propriu-zisă a fenomenului *limbă* în sensul că este formulat un astfel de obiect al lingvisticii. Ea s-a bucurat de o mare popularitate, fiind urmată de numeroase lucrări în același gen. Gramaticile raționale și-au prelungit existența până la începutul secolului al XIX-lea. Treptat s-au introdus în ele și observații bazate pe studiul limbii. Cu toate acestea, remarcăm și unele lipsuri/puncte slabe care pot fi reduse la două:• autorii gramaticilor raționale nu au luat în considerare că fiecare limbă are trăsături specifice și că, din această cauză, limbile nu pot fi cuprinse într-o schemă unică decât deformându-se sistemul lor; • nu s-a ținut seama

de faptul că limbile se transformă, se modifică după legi proprii, că structura lor nu e stabilită o dată pentru totdeauna. Astfel, în gramaticile raționale nu și-a găsit reflectare adecvată diversitatea tipologică-structurală a limbilor, specificul fiecărui idiom în modul și formele de verbalizare a aceluiași conținut logico-obiectiv. Este meritorie încercarea de a lega limba de gândire, dar unitatea acestor două fenomene a fost înțeleasă ca *identificare* a lor.

Descoperirile geografice, dezvoltarea navigației, comerțului, expansiunea colonială a europenilor pe întinse teritorii din America, Africa, Australia, Asia, Oceania au intensificat contactele europenilor cu numeroase popoare aborigene, purtătoare ale unor limbi diferite ca structură și genealogie de cele europene. Expansivitatea îi duce pe europeni în toate colțurile lumii, iar limbile indigenilor încep să fie studiate, în primul rând din motive practice. Se desfășoară o muncă intensă de studiere și clasificare a așa-ziselor limbi „barbare”. Primele glosare, dicționare, gramatici, traduceri au fost realizate de naturaliști, călători,

misionari. Pe baza gramaticilor și dicționarelor s-au întocmit registre (catalóg, *cataloage*, s. n.) de limbi, care au servit mai târziu ca material pentru gruparea limbilor pe familii.

Primele încercări de clasificare a limbilor s-au făcut deja pe la sfârșitul sec. al XVI-lea și au continuat în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea paralel cu lucrările de descriere sistematică a diferitelor limbi. Trebuie remarcat că toate schemele de clasificare genealogică a limbilor au avut unele deficiențe/lipsuri, deoarece se bazau pe asemănări superficiale, neverificate istoric, științific.

- Tendința de a cuprinde cât mai multe limbi și cât mai multe fapte e caracteristică mai ales pentru lucrările lexicografice de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. De exemplu, între anii 1787-1791 sunt publicate la Petersburg două ediții ale lucrării „*Сравнительные словари всех языков и наречий*” („*Dicționare comparate ale tuturor limbilor și graiurilor/dialectelor*”) de **Peter Simon Pallas** (1741-1811), naturalist, enciclopedist, geograf, om de știință

german, care a devenit cunoscut datorită expedițiilor științifice făcute în Rusia în a două jumătate a sec. al XVIII-lea. A contribuit esențial la dezvoltarea filologiei, ethografiei, biologiei, geologiei, geografiei. Această lucrare cuprinde 185 de cuvinte, traduse consecutiv în 272 de limbi și dialecte ale lumii.

O lucrare similară, intitulată „*Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas*” („Catálogo de limbi ale națiunilor cunoscute”), va fi publicată în sec. al XIX-lea de către **Lorenzo Hervás y Panduro** (1735-1809), iezuit spaniol și celebru filolog. Această lucrare cuprinde o listă de cuvinte în 300 de limbi și date cu privire la structura gramaticală a unor limbi.

- În această perioadă prinde rădăcini adânci ideea că limbile sunt înrudite între ele și chiar se fac încercări de a le clasifica după acest semn (al rudeniei). O mare importanță au prezentat ideile lui M. Lomonosov (1711-1765) privitoare la studiul comparativ și istoric al limbilor. În lucrarea rămasă neterminată: „*О родных языках российскому и о нынешних диалектах*” („Despre limbile înrudite (sau apropiate)

cu rusa și despre dialectele actuale”) el a făcut o descriere exactă a celor trei grupe de dialecte slave, semnalând apropierea mai mare care există între grupul de *răsărit* și cel *sudic*. A arătat marea asemănarea în lexicul și morfologia limbilor slave și baltice, explicând-o prin originea comună a acestor limbi.

- M. Lomonosov avea clară noțiunea de „*limbi înrudite*” ca fiind limbi care se trag dintr-o singură limbă, iar în ceea ce privește limbile din Europa, numite mai târziu *indo-europene*, socotea că s-au desprins nu simultan, ci treptat, dintr-o limbă unică” [3, 5]. El a afirmat multe lucruri juste, verificate mai târziu, în sec. al XIX-lea, iar lucrările sale a trezit în Rusia un interes viu pentru studiul istoric și comparativ al limbilor.

În sec. al XVIII-lea europenii au cunoscut limba *sanscrită*. Familiarizarea lor cu această limbă clasică indiană a trezit interesul și admirația savanților romantici europeni. Unii dintre ei, cum ar fi *Friedrich von Schlegel* (1772-1829/ istoric, critic, teoretician literar german), în lucrarea „*Über die Sprache und Weisheit der Indier* ” („Despre limba și înțelepciunea

indienilor”), publicată în 1808, s-a grăbit chiar să declare că *sanskrita* ar fi acel izvor prim din care s-ar fi dezvoltat celelalte limbi indo-eurpene. Lucrarea semnalată a exercitat o influență puternică la începutul sec. al XIX-lea asupra savanților din prima generație de comparatiști. În general, cunoașterea de către europeni a limbii *sanskrite* a jucat un rol foarte important în pregătirea terenului pentru studiul comparativ-istoric al limbilor.

Este cazul să menționăm că mai înainte de *F. von Schlegel*, însă, înrudirea *sanskritei* cu limbile *latină*, *greacă*, cu unele limbi *celtice*, *germanice*, *italiene*, precum și ideea comunității genealogice a acestor limbi au fost susținute (cu destule probe științifice) de *William Jones* (1746-1794), savant orientalist englez, jurist, fondator al unei societăți științifice de la Calcutta (oraș în India; actualmente are o populație de circa 4.600.000 de locuitori. Până în anul 1911 a fost capitala coloniei India Britanică). În anul 1786, la una din ședințele acestei societăți, Jones prezintă un referat, în care formulează ideea că

asemănările dintre rădăcinile și formele cuvintelor din limbile comparate nu sunt întâmplătoare și, prin urmare, trebuie presupusă o sursă comună a lor, care nu mai există astăzi. Deși Jones a remarcat că *sanscrita* are o structură mai perfectă decât limba greacă, mai bogată decât limba latină și mai armonioasă decât fiecare dintre aceste limbi, el a plasat-o totuși alături de celelalte idiomuri comparate și nu a considerat-o limbă-bază/strălimbă a întregii familii de limbi *indo-europene*.

În concluzie: • afirmarea concepției evoluționiste asupra limbii;

- creșterea numărului de limbi atrase în câmpul intereselor științifice;
- familiarizarea europenilor cu *sanscrită*;
- multiplele încercări de a compara și clasifica limbi diferite ca structură și genealogie.

Toate acestea au pregătit terenul pentru elaborarea unui sistem de principii și procedee de analiză

lingvistică care se vor numi mai târziu (începutul sec. al XIX-lea) metoda *comparativ-istorică*.

Referințe bibliografice:

1. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. Р. Вутцкович, М. Шанкевич, *История языкознания, часть I*, Moscova, 1968.
3. Н. Чемоданов, *Сравнительное языкознание в России*, Moscova, 1956.

9. Lingvistică comparativă-istorică

Lingvistica modernă datează de la începutul sec. al XIX-lea și este strâns legată de elaborarea metodei comparativ-istorice. Crearea acestei metode marchează constituirea lingvisticii științifice. Ea a rămas până în prezent principala metodă de cercetare lingvistică.

Încă din sec. al XVI-lea s-au făcut multe studii comparative între diverse limbi, nu totdeauna înrudite între ele. Pe la finele sec. al XVIII-lea aceste preocupări, chiar și fără cunoașterea limbii *sanscrite*, au căpătat proporții și au apărut lucrări care compară nu

numai limbi indo-europene. Astfel, savantul rus, M. Lomonosov, a lăsat o scrisoare nepublicată, în care argumentează, demonstrează pe bază de comparații lexicale înrudirea între limbile slave, germanice, baltice, latină și greacă. Trebuie remarcat că mai înainte, când se studiau limbile vechi, se luau de obicei în considerare numai latina și greacă, ceea ce nu putea deschide un orizont suficient de vast. Descoperirea *sanscritei* a lărgit considerabil baza de comparație, și cum textele indiene, compuse la o dată foarte veche (sec. XVIII-XV î. Hr.), cuprind numeroase arhaisme, ele au putut lămuri multe particularități ale limbilor clasice. Cu toate acestea, eforturile savanților din sec. XVII-XVIII de a explica asemănările dintre limbi și relațiile lor de rudenie nu aveau un suport întemeiat pe o analiză cu adevărat științifică a faptelor de limbă. În primul sfert al sec. al XIX-lea situația se schimbă odată cu elaborarea metodei comparative-istorice, când procedeul „comparării devine un mijloc eficient de sistematizare a materiei de limbă, iar interpretarea ei istorică e ridicată la rang de principiu fundamental al

studiului lingvistic”[1, 29]. În cursul anilor 1814-1820 au fost scrise lucrările lui **Rasmus Kristian Rask** (1787-1832), lingvist și filolog danez; **Franz Bopp** (1791-1867), lingvist și filolog german; **Jacob Ludwig Carl Grimm** (1785-1863/ cunoscut folclorist, scriitor și lingvist german, cunoscut mai ales pentru cele două volume de povești pe motive populare germane, pe care le-a scris împreună cu fratele său *Wilhelm Grimm*); **Alexandru Khristorovici Vostokov** (1781-1864/ unul dintre primii filologi ruși), în care a fost aplicată metoda comparativ-istorică la studierea limbilor indo-europene și/sau a unor grupuri de limbi din această familie.

Prima lucrare **tipărită** care și-a propus acest scop a fost a germanului *Franz Bopp* (numit prin tradiție fondator al lingvisticii comparativ-istorice): „*Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*” („ Despre sistemul conjugării în sanscrită, comparat cu cel al limbilor greacă, latină, persană și germană”). Această

lucrare este considerată drept actul de naștere a metodei comparativ-istorice și a lingvisticii moderne. Autorul compară *flexiunea* verbală din limbile anunțate în titlu, constată prezența în ele nu a unor asemănări disparate, ci a unui sistem de corespondențe gramaticale, ce nu pot fi explicate decât prin genealogia comună a limbilor indo-europene. Adevărata contribuție a lui F. Bopp reprezintă, după spusele lui F. de Saussure, însăși *posibilitatea unei lingvistici independente* (posibilitate realizată în lucrările lui *F. Bopp*), al cărui obiect îl constituie relațiile de rudenie între limbi, demonstrate pe calea analizei unei limbi prin formele altei limbi. Teoria lui F. Bopp are la bază un principiu fundamental al lingvisticii comparative, conform căruia înrudirea limbilor presupune nu numai asemănarea formală a unor elemente gramaticale ale limbilor comparate, ci și o unitate genealogică a lor, manifestată prin corespondențe legitime în flexiunea verbală și cea nominală. „Primul sistem de corespondențe morfologice, descoperit de F. Bopp, a constituit o piatră

de temelie, pusă la opera de elaborare a gramaticii comparativ-istorice a limbilor indo-europene”[1, 31].

Jacob Ludwig Carl Grimm, unul dintre fondatorii de seamă a metodei comparative-istorice, supranumit „filologul națiunii”, este creatorul primei gramatici comparative a limbilor germanice – *Deutsche Grammatik* („Gramatica Germană”) în 4 volume, în care sunt studiate în plan comparativ-istoric *fonetica, morfologia, formarea cuvintelor și sintaxa* tuturor limbilor germanice. Acest studiu începe cu primele monumente scrise și se termină cu stadiul lor actual pentru sec. al XIX-lea, cuprinzând și dialectele limbii germane, ceea ce permite să-l considerăm pe J. Grimm unul dintre inițiatorii *dialectologiei germane*. În lucrarea sa Grimm face prima periodizare științifică a istoriei limbii germane:

1. perioada vechii germane de sus – de la începuturi până în sec. al XI-lea;
2. perioada vechii germane de mijloc – sec. XI - mijlocul sec. al XV-lea;

3. perioada noii germane de sus – de la mijlocul sec. al XV-lea – încoace.

Această periodizare, cu unele precizări neînsemnate, este actuală și astăzi.

J. Grimm a început, de asemenea, întocmirea și publicarea unui dicționar mare academic, în care intenționa să cuprindă vocabularul de la *Martin Luther* (1483-1546) până la *Johann Wolfgang Goethe* (1749-1832). Primul volum al acestui dicționar a fost publicat în 1854, iar ultimul – în 1960.

Rasmus Kristian Rask, alt reprezentant al lingvisticii comparativ-istorice, propune următoarele criterii de stabilire a înrudirii limbilor:

- asemănarea sistemelor fonetice ale limbilor comparate;
- unitatea limbilor comparate (înrudite) și asemănarea structurii lor gramaticale;
- comunitatea fondului lexical principal;
- prezența modificărilor fonetice regulate.

Opera sa principală „*Undersögelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*”

(„Cesrctări asupra limbii vechi nordice sau originea limbii islandeze”), scrisă în 1814 (înainte de F. Bopp), dar publicată abia în 1818 la Copenhaga, a dovedit înrudirea limbilor germanice cu limbile slave, baltice, greacă și latină. Trebuie menționat că Rask a folosit material lexical și gramatical. Pentru a demonstra înrudirea genealogică Rask, spre deosebire de Bopp, nu se limitează la compararea elementelor morfologice, ci promovează consecvent ideea că este necesar să fie supuse unei analize științifice cele mai esențiale cuvinte *primare* (nederivate și neîmprumutate), comune pentru limbile comparate, precum și corespondențele lor fonetice cu caracter legic.

În opinia lui R. Rask, idiomurile scandinavice și celelalte limbi germanice ar constitui niște ramuri apropiate, care, împreună cu limbile baltice și cele slave, ar proveni dintr-o strălimbă preistorică din sud-Estul Europei, numită de el limba *tracică*, ale cărei cele mai vechi descendente ar fi *greaca* și *latina*. Rask a fost primul savant care n-a acceptat ideea lansată de *Friedrich von Schlegel* (1772-1829), potrivit căreia

sanskrita ar fi fost srălimba idiomurilor indo-europene, ci a încercat s-o localizeze undeva în Europa, susținând că însăși răspândirea teritorială a popoarelor ar fi o dovadă a faptului că limba *indiană* sau cea *persană* nu pot servi drept sursă din care ar fi putut să provină *islandeza* și celelalte limbi europene.

Reprezentantul metodei comparativ-istorice în domeniul slavisticii a fost **Alexandru Khristoforovici Vostokov** (1781-1864). A lăsat lucrări importante în paleografia veche rusă și veche slavă. Este autorul unei serii de lucrări de lingvistică, lexicografie și filologie: • „*Рассуждение о славянском языке, служащее введением к Грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам*”, — 1820. O parte a acestei lucrări, intitulată „*Рассуждение о славянском языке*” a fost publicată în «Труды Общества по изучению русской словесности», XVII, 1856; integral lucrarea a fost publicată de către I. Sreznevsky cu denumirea „*Рассуждение о славянском языке*” // Филологические наблюдения А.Х. Востокова. —

СПб., 1865; • „Грамматика церковнославянского языка, изложенная по древнейшим оного письменным памятникам”, — СПб, В типографии Императорской Академии наук, 1863; • „Словарь церковнославянского языка”, 1858-1861, Т. 1-2.

Aceste lucrări și altele l-au făcut cunoscut peste hotarele Rusiei. Este considerat întemeietorul slavisticii; emite ipoteza despre posibilitatea restabilirii sistemului limbii paleoslave. Vostokov respinge ideea susținută de *Josef Dobrovský* (1753-1829/ filolog și istoric ceh), potrivit căreia slava veche ar fi fost limba-bază a tuturor idiomurilor slave. El menționează că slavii, în trecutul îndepărtat, constituiau mai multe triburi și populau, respectiv, teritorii diferite. Astfel, nu putem vorbi de o limbă slavă comună, dar de mai multe dialecte slave. Cu toate acestea, din lucrările lui Vostokov se desprinde ideea posibilității de a reconstrui slava comună (paleo- sau protoslava) pe baza comparării elementelor comune din limbile slave, idee realizată în slavistica actuală.

Autorul rus abordează problema originii slavei bisericești (limba slavonă), a periodizării ei:

- perioada veche – monumente din sec. IX-XIV;
- perioada medie – monumente scrise în sec. XV-XVI;
- perioada nouă, cea a cărților bisericești tipărite – după sec. al XVI-lea.

O problemă, nu mai puțin importantă, cercetată de Al. Vostokov, este cea a valorii fonice a buchiilor „Ж” (ius mare) și „А” (ius mic). Autorul recurge la compararea textelor sud-slave vechi cu fapte din limbile vii rusă și polonă. Este știut că limba poloneză a păstrat fonemele nazale în cuvinte de tipul „dąb” (*stejar*), „mięso” (*carne*), „gęs” (*gânsac*), „pieć” (*cinci*) etc., ale căror corespondente vechi slave conțin iușii respectivi: дЖбѣ, гЖсь, мАсо, пАть. De aici concluzia firească a lui Al. Vostokov că „Ж” se pronunță ca „õ”, iar „А” – ca „ē”. Faptul este confirmat și de limba română, în care cele mai vechi împrumuturi sud-slave (de tipul: muncă < мЖка ; dâmb < дЖбѣ ; grindă < грАда ; gânsac < гЖсь etc.) de asemenea au păstrat caracterul nazal al iușilor.

Pe teren romanic, afirmarea metodei comparativ-istorice a fost stimulată de cunoașterea temeinică de către cercetători a limbii latine (limba-bază a idiomurilor romanice/neolatine), de editarea poeziei trubadurilor*¹. Fondator al lingvisticii romanice este considerat **Friedrich Christian Diez**, pe scurt, **Friedrich Diez** (1794-1876), filolog și romanist german, autorul lucrării „*Grammatik der romanischen Sprachen*” („Gramatica limbilor romanice”), Bonn 1836–38, în 3 (trei) volume. Lucrarea include *fonetica*, *morfologia* și *sintaxa* limbilor *spaniolă*, *portugheză*, *valahă*, *italiană*, *franceză*, *provansală*. Limba *catalană* este descrisă pe scurt în compartimentul consacrat limbii *provansale*, iar *retoromana (ladina)* – la compartimentul limbii *franceze*.

O lucrare similară aparține lui **Wilhelm Meyer-Lübke** (1861-1936), filolog elvețian din școala neogramatică de lingvistică. Ambele lucrări s-au bucurat de mare succes, fiind reeditate de câteva ori.

Note:

*1.●**TRUBADÚR**, *trubaduri*, s. m. Poet-cântăreț provensal din evul mediu; *p. gener.* poet-cântăreț care călătorea din loc în loc. – Din fr. **troubadour.**, sursa: DEX-98 (1998) [2].

Referințe bibliografice:

1. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. https://ro.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_MeyerL%C3%BCbke.

10. Wilhelm von Humboldt. Elaborarea lingvisticii generale

W. von Humboldt (1767-1835), savant german, se deosebește de lingviștii din vremea lui prin faptul că a îmbrățișat un câmp mai larg de probleme, între care un loc important îl ocupă teoria limbii. El avea cunoștințe temeinice în mai multe domenii: *lingvistică, literatură, filosofie, drept*. Cunoștea multe limbi indo-europene, limbi ale indienilor din America, limbi malaio-polineziene, limba bască, chineză, japoneză etc. Lui W. von Humboldt îi revine meritul de a fi

interpretat în mod filosofic diferite aspecte ale limbii și de a fi pus bazele lingvisticii generale ca disciplină științifică aparte. Savantul german construiește o teorie funcțională-evoluționistă a limbii, având la bază concepția istorică a lui *Johann Christoph Friedrich von Schiller* (1759-1805/ filosof, istoric, fizician, poet și dramaturg german), sistemul filosofiei critice al lui *Immanuel Kant* (1724-1804/ filosof german; este considerat unul dintre cei mai mari filosofi din istoria culturii apusene); doctrina lui *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* (1770-1831/filosof german) cu privire la *ideea absolută* („rațiunea universală”, „spirit universal”). Humboldt a considerat această teorie drept o parte integrantă a concepției sale antropologice.

Între anii 1801-1819 a desfășurat o „fructuoasă activitate de stat în calitate de ministru al culturii și al învățământului public (1808-1810), a contribuit deosebit de mult la reorganizarea școlii medii și a celei superioare, a fost unul din întemeietorii Universității din Berlin. Între anii 1810-1819 Humboldt este în funcția de diplomat”[1, 15]. După anul 1819 W. von

Humboldt s-a consacrat totalmente cercetărilor lingvistice. Lucrările de bază sunt: • „*Ueber das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*” („Despre studierea comparată a limbilor în diferite epoci de dezvoltare a lor”), 1820; • „*Ueber die Entstehung der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung*” („Despre originea formelor gramaticale și influența lor asupra dezvoltării spirituale”), 1822; • „*Ueber die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues*” („Despre varietatea structurală a limbajului uman”), 1827-1829; • „*Über die Kawi-Sprache auf Insel Java*” („Despre limba kavi de pe insula Java), publicată post-mortem, în anii 1836-1839. Cele mai importante lucrări ale savantului au fost publicate după moartea lui. În 1836, fratele lui mai mic, *Alexander von Humboldt* (1769-1859), îi publică opera fundamentală de filosofie a limbajului „*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*” („Despre deosebirile din

structura limbilor și influența lor asupra dezvoltării spirituale a speciei umane”). În prefața volumului I a acestei lucrări sunt expuse majoritatea părerilor autorului cu privire la ontologia limbii, legătura ei cu așa-zisul spirit al poporului, cu gândirea și realitatea obiectivă. În accepția lui Humboldt, limba ar fi o activitate a spiritului, a gândirii „o formă de expresie a spiritului poporului, nației”[apud 2, 72], „un organ al existenței interioare, însăși această existență”[2, 69], „un fel de maniferstare externă a spiritului poporului”[2,71]. Mai mult, Humboldt este tentat să identifice cele două fenomene:„, *particulatitatea spirituală* și *structura limbii* unui popor se întrepătrund atât de adânc, încât dacă există una, cealaltă poate fi dedusă din ea...”; „limba poporului e spiritul lui, iar spiritul poporului e limba lui – este greu să ne imaginăm ceva mai identic. În ce mod ele se contopesc într-un tot, inaccesibil rațiunii noastre, rămâne pentru noi o taină”[apud 3, 42]. W. von Humboldt consideră că elementul primordial este *spiritul*, ce se manifestă ba sub *forma sufletului omenesc*, a conștiinței (care există

obiectiv, se dezvoltă după legile sale imanente și nu depinde de realitatea materială), ba ca o *forță din afara lumii*.

Partea valoroasă a concepției lui W. von Humboldt o constituie numeroase idei, concluzii juste în fond, formulate în spiritul filosofiei lui *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*. Astfel, Humboldt, în repetate rânduri, subliniază legătura indisolubilă a limbii cu gândirea, funcția mentală a limbii. Autorul scrie: „Limba este organul formativ al gândirii. Prin mijlocirea sunetului articulat activitatea mentală este materializată și devine accesibilă percepției senzoriale. Astfel, activitatea gândirii și limba reprezintă o unitate inseparabilă. În virtutea necesității, gândirea este legată întotdeauna de sunet , altfel ea nu poate dobândi claritate, iar reprezentarea nu se poate transforma în noțiune”[2, 78]. Aceste idei conțin concluzia justă că omul nu atribuie cuvântului o noțiune gata constituită, ci o generează cu ajutorul cuvântului. Autorul consideră că, sub raport genetic și existențial, limba și gândirea sunt categorii istorice; au apărut și s-au dezvoltat

concomitent, în deplină corespundere una cu alta, influențându-se reciproc.

Un loc însemnat în concepția lui W. von Humboldt îl ocupă teza despre *limbă ca activitate*. Autorul susține că limba este o activitate „a spiritului poporului”, „nu este un *Ergon* (produs), ci *Energieea* (activitate); ea este o activitate neîntreruptă a spiritului ce tinde să transforme sunetul articulat într-o expresie a gândului” [2, 73].

Caracterul *sistemic* al limbii reprezintă o trăsătură ontologică definitorie a ei. W. von Humboldt este unul dintre primii savanți din sec. al XIX-lea care a afirmat necesitatea studierii limbii ca „un organism legat interior” [2, 73]. El sesizează caracterul sistemic al limbii, definind-o drept ansamblu organizat de elemente (=sistem=). Savantul compară limba cu o pânză largă în care orice fir este întrețesut cu celelalte și ajunge la concluzia că în limbă nu există nimic particular; fiecare element al ei, luat izolat, se manifestă doar ca o parte dintr-un întreg. De caracterul *sistemic* al limbii este strâns legată *teoria semnului lingvistic*.

Autorul susține că „cuvintele trebuie considerate niște *semne* ale unor noțiuni”, „cuvântul întotdeauna reprezintă o unitate binară a *sunetului* și *noțiunii*. Datorită acestui fapt cuvintele devin elemente variabile ale vorbirii” [2, 82].

Contribuția lui W. von Humboldt la elaborarea diverselor aspecte ale teoriei generale a limbii este indiscutabilă. Cu toate acestea, nu trebuie scăpate din vedere și unele laturi discutabile ale concepției humboldtiene. Bunăoară, Humboldt, studiind problema raportului dintre limbă, gândire și realitate, formulează o serie de teze, cum ar fi: „Dat fiind că perceperea și activitatea omului depind de reprezentări, atitudinea lui față de obiecte e condiționată întru totul de limbă”, „fiecare limbă conține o concepție aparte asupra lumii”, „fiecare limbă rescrie în jurul poporului căruia îi aparține un cerc, din care poți ieși numai dacă treci într-un alt cerc. Învățarea unei limbi străine ar putea fi asemănată, deci, cu adăugarea unui nou punct de vedere la viziunea avută asupra lumii” [2, 81]. Este evident că savantul german exagerează rolul limbii în procesul de

cunoaștere a realității înconjurătoare, considerând-o, nejustificat, un fel de „demiurg” al lumii existente. Această teorie a lui Humboldt (în fond greșită) o regăsim cu un secol mai târziu în cadrul unor școli și doctrine din lingvistica occidentală (neohumboldtianismul lingvistului german *Johann Leo Weisgerber* (1899-1985); existențialismul lui *Martin Heidegger* (1889-1976/ unul din cei mai importanți filosofi germani din secolul al XX-lea); ipoteza *Sapir-Whorf* / în lingvistică și antropologie, această ipoteză susține că propriile reprezentări mentale depind de categoriile lingvistice. Modul în care percepem lumea depinde de limba pe care o vorbim).

Un loc important în teoria limbii elaborată de W. von Humboldt, în care autorul dezvăluie proprietățile ontologice fundamentale ale limbii, natura ei adevărată, îl ocupă *antinomiile* limbii, numite în terminologia de mai târziu a lui F. de Saussure și în lingvistica modernă – *dihotomii*. În concepția savantului, antinomiile nu sunt niște contrarii logico-formale, dar trăsături (aspecte, caracteristici) diferite ale limbii.

1. Antinomia unității indisolubile și a contradicției dintre *limbă* și *gândire*. În activitatea de limbaj și cea intelectuală a omului cele două fenomene coexistă. Limba și gândirea formează o unitate indisolubilă, se presupun reciproc. Pe de altă parte, limba nu este aptă a exterioriza întreaga varietate a gândurilor și sentimentelor omenești.

2. Antinomia limbii *ca activitae* (Energeea) și a limbii *ca produs* (Ergon). Individul crează limba în momentul dat; pe de altă parte, limba este un produs al activităților generațiilor anterioare.

3. Antinomia *staticii* și a *dinamicii* limbii. Limba este un fenomen imuabil, permanent; pe de altă parte, limba este mereu în mișcare și, respectiv, în permanentă schimbare, elementele ei se actualizează în vorbire.

4. Antinomia *limbii* și a *vorbirii*. Toate elementele limbii se află în mișcare în actele de vorbire, adică în uzaj. În limbă „(ansamblul actelor de vorbire) se cuprinde ceea ce este esențial și comun în diferite acte de vorbire. Limba ca produs al vorbirii nu se identifică cu însăși vorbirea poporului”[1, 18].

5. Antinomia *vorbirii și înțelegerii*. „Vorbirea și înțelegerea sunt forme diferite ale activității de limbaj” [2, 80]. În procesul vorbirii înțelegerea nu este completă între indivizi, - fapt care se explică prin perceperea diferită a unora și acelorași fenomene/obiecte; oamenii se deosebesc după nivelul de cunoștințe, gradul de instruire, vârstă etc. Totuși, grație conținutului obiectiv al celor exprimate, comunicarea nu este periclitată.

6. Antinomia *obiectivului și subiectivului* în limbă. W. von Humboldt susține că limba este subiectivă în raport cu obiectul cunoașterii și obiectivă în raport cu omul.

7. Antinomia *socialului și individualului* (generalului și particularului). Limbile pot fi considerate și *operă* a popoarelor, dar, în același timp, ele rămân opera unor indivizi aparte.

8. Antinomia *necesității și libertății* în limbă. „Prin influența limbii asupra omului se manifestă durabilitatea legilor structurii ei; prin influența omului

asupra limbii își manifestă forța fenomenul libertății”[a se vedea 4, 54-56].

Lui W. von Humboldt îi aparține *teoria despre forma internă a limbii*. Limba constituie o unitate a materialului și idealului. În ea nu există materie în afara formei; forma însăși sta la baza delimitării limbilor. Savantul german distinge forma *externă* și forma *internă*. Forma externă (cea materială) determină specificul fiecărei limbi. Humboldt, prin conceptul de *firmă externă*, teoretizează diversitatea limbilor, având drept punct de pornire *planul expresiei*. De exemplu.: germ. *fledermaus*, rom. *liliac*, fr. *chauve-souris* (expresii diferite în limbi diferite). Autorul susține că în conținuturile fiecărei limbi există o dimensiune particulară, specifică istoricește fiecărei limbi în parte (forma internă a limbii). Astfel, Humboldt *se opune* ideii că conținuturile cuvintelor sunt aceleași/identice pentru toate limbile și dezvoltă ideea că fiecare limbă construiește conținuturi lingvistice proprii, în acord cu perspectiva din care este privit obiectul. Sunt diferite nu doar expresiile, ci și conținuturile. Forma *internă*,

consideră autorul, reprezintă un model funcțional, un mijloc de unire a noțiunii și a complexului sonor; forma internă este „expresia spiritului poporului” și, totodată, totalitatea structurilor limbii (structura abstractă a limbii în ansamblu).

W. von Humboldt a abordat și problema *clasificării morfologice (tipologice) a limbilor lumii*. În funcție de structura cuvântului și structura propoziției, autorul distinge 4 (patru) tipuri de limbi: *flective*, *aglutinante*, *incorporante*, *izolante*. În dependență de gradul de sinteză a *formei interne* și a *formei externe*, limbile sunt divizate în „limbi perfecte” (limbile cu formă strict regulată: *flective*, în primul rând, cele indo-europene) și „limbi imperfecte” (care deviază de la regularitatea strictă: celelalte tipuri - *aglutinante*, *incorporante*, *izolante*). Humboldt consideră drept limbi perfecte idiomurile în care sensurile gramaticale sunt rediate, preponderent, prin intermediul afixelor. Pierderea lor (afixelor) este interpretată de autor ca o degradare și imperfecțiune. Deoarece, conform teoriei lui Humboldt, „fiecare limbă conține o concepție aparte

asupra lumii” sau „din fiecare limbă putem trage concluzii despre caracterul poporului” și, în genere, spiritul poporului depinde de tipul limbii pe care o vorbește, rezultă că popoarele care vorbesc așa-zisele „limbi imperfecte” ar fi inferioare sub raport *mental, spiritual, intelectual* etc. față de popoarele indo-europene, care vorbesc „limbi perfecte”.

Primul care a respins această teorie a fost ***Nikolai Gavrilovici Cernâșevski***, (1828-1889/ filosof materialist, scriitor, jurnalist, critic literar, luptător social rus), care a arătat că nu este o imprudență mai mare decât că judeci despre caracterul gândirii unui popor în baza structurii cuvântului și a propoziției din limba respectivă. N. Cernâșevski menționa că ea (structura gramaticală a limbii) „nu are decât valoare tehnică specială, iar pentru istoria popoarelor nu reprezintă nici o importanță reală”[5, 831].

Teoria generală a limbii elaborată de W. von Humboldt a „exercitat o influență impresionantă asupra contemporanilor săi, dar mai ales asupra generațiilor ulterioare de savanți lingviști, care, într-un

fel sau altul, au preluat și dezvoltat diversele aspecte ale doctrinei lui. Se poate afirma cu siguranță că majoritatea concepțiilor lingvistice mai importante din următoarele două secole sunt tributare, într-o măsură mai mare sau mai mică, lui W. Humboldt, iar unele idei expuse de el sunt discutate viu și în lingvistica actuală”[3, 46].

Cu toate acestea, concepția lingvistică a lui W. Humboldt nu este lipsită și de unele deficiențe:

- Se exagerează rolul limbii în procesul cunoașterii: limba este declarată drept o „*lume intermediară*”(zwischenwelt – „loc dintre două locuri”), situată între popor și lumea obiectivă înconjurătoare. Savantul consideră că atitudinea noastră față de obiecte și fenomene este determinată nu de proprietățile acestora, dar de limbă.

- Savantul consideră că în limbile indo-europene (numite de el *sanscrite*) *sinteza* formei interne și a învelișului sonor (a formei externe), ce se reflectă în structura gramaticală, *s-ar realiza* mai deplin, datorită cărui fapt anume aceste limbi ar exercita asupra

spiritului o influență multilaterală, armonioasă, favorabilă pentru dezvoltarea mentală.

Referințe bibliografice:

1. L. Novac, Em. Oglină, *Lingvistica Generală* (materiale didactice), Chișinău, 1998.
2. В. Звегинцев, *История языкознания XIX-го и XX-го веков в очерках и извлечениях, часть I*, Moscova, 1960.
3. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
4. Ф. Березин, *История лингвистических учений*, гл.4, Moscova, 1984.
5. Н Чернышевский, *Очерки научных понятий по некоторым вопросам всеобщей истории. О классификации людей по языку. Полн. Собр. Соч., T.10*, Moscova-Leningrad, 1951.

11. Naturalismul lingvistic

Fondator și cel mai de seamă reprezentant al filosofiei naturaliste a limbii este considerat ***August Schleicher****¹ (1821-1868/lingvist german, cunoscut

comparativist de la mijlocul sec. al XIX-lea), deși unele elemente ale concepției naturaliste se întâlnesc deja în lucrările lui **Franz Bopp** (1791-1867), **W. von Humboldt** (1767-1835). Concepția naturalistă a avut la bază teoria humboldtiană a limbii ca activitate (Energiea), preluând și dezvoltând două teze mai importante:

- gândul/ideea „apare odată cu primul act de limbaj și se constituie în categorii (reprezentări, noțiuni) în măsura în care se constituie produsul actelor de limbaj, adică sistemul limbii cu unitățile, categoriile, clasele sale”[2, 407];

- limbajul uman *natural* este un organism (un sistem) ce se autodezvoltă independent de om, asemănător oricărui alt organism *natural*.

Secolul al XIX-lea a fost marcat de mari descoperiri și inovații cu rezultate marcante în mai multe domenii, cum ar fi *biologia*, *chimia*, *matematica*, *fizica*, *electricitatea* și *metalurgia*. Influențat de realizările deosebit de importante pe care le-au obținut științele naturii, **August Schleicher** a dezvoltat teoria

potrivit căreia limba ar fi un *organism* ce trăiește conform unor legi imanente, proprii naturii ei. Savantul german, prin urmare, consideră că lingvistica, de asemenea, ar fi o *știință naturală*, spre „deosebire de istorie și filologie, în care un rol foarte mare, după *Schleicher*, îl joacă momentul subiectiv”[3, 46]. Vorbind despre rolul lingvisticii în sistemul științelor, *A. Schleicher* susține că lingvistica este o parte a științelor naturii, deoarece în limbă acționează legi obiective pe care individul nu le poate schimba conform voinței sale; asemenea legi acționează și în natură. Lingvistica și filologia, după *Schleicher*, au obiecte de studiu diferite: *lingvistica* studiază limba ca fenomen natural; *filologia* are drept obiect de cercetare monumentele de *literatură, cultură*. Domeniul „de tangență al celor două științe este sintaxa, în care acționează, pe de o parte, legi obiective, pe de altă parte, există factori subiectivi, voința umană”[4, 245].

Epoca în care *Schleicher* și-a desfășurat activitatea sa științifică a fost dominată de ecoul produs de succesele și descoperirile lui *Charles Darwin* (1809-

1882), celebru naturalist, biolog, geolog britanic (autor de cărți), este fondatorul teoriei cu privire la evoluția speciilor (*teoria evoluționistă*). Naturalismul concepției lingvistice generale a lui A. Schleicher și-a găsit o expresie mai largă în lucrările *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, 1863 („**Teoria lui Darwin și știința limbii**”) și *Die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen*. Weimar, H. Boehlau, 1865 („**Însemnătatea limbii pentru istoria naturală a omului**”). Savantul german susține că „legile pe care Darwin le-a stabilit pentru speciile de animale și plante sunt aplicabile, cel puțin în linii generale, și organismelor limbii”[5, 98], „limbile își manifestă caracteristicile lor de organisme naturale nu numai prin faptul că se clasifică în *genuri, specii, subspecii* etc., ci și prin aceea că creșterea lor are loc după anumite legi” [5, 95].

A. Schleicher și-a însușit fără rezerve teoria (curentă în vremea sa) cu privire la evoluția limbilor. El afirmă că viața limbii se împarte în două perioade total deosebite: • perioada *preistorică*, în decursul căreia

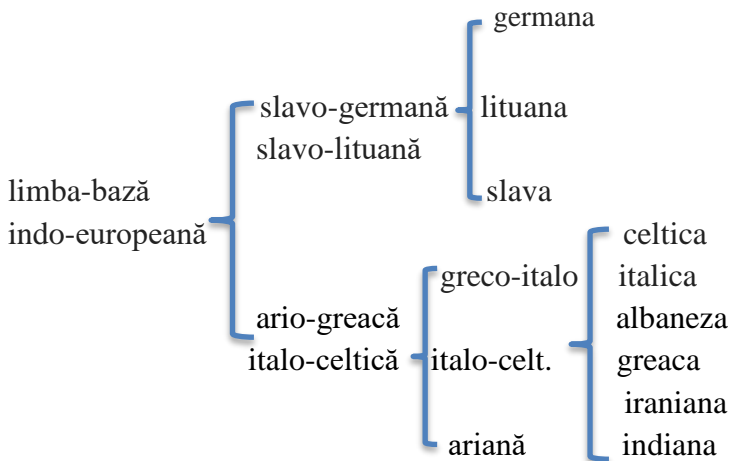
limba se dezvoltă; • perioada *istorică*, când limba decade, are loc declinul și destrămarea formelor ei. Autorul spune că „ viața limbii nu se deosebește esențialmente de viața celorlalte organisme vii – plante și animale. Ca și acestea din urmă, ea cunoaște o perioadă de creștere de la structuri elementare la forme mai complexe și perioada îmbătrânirii, când limbile se depărtează tot mai mult de faza superioară atinsă, iar formele lor atestă pierderi” [5, 96]. După Schleicher, esența fiecărei limbi este determinată de modul în care sunt redată *sensul* (reprezentarea, noțiunea) și *relația*. *Sensul* îl exprimă rădăcinile cuvintelor, iar *relația* este redată prin mijlocirea afixelor. Pornind de la aceste principii, savantul german examinează problema *clasificării morfologice a limbilor*. Cele trei tipuri de limbi *izolante*, *aglutinante*, *flective* s-au constituit în perioada preistorică, dezvoltându-se consecutiv unul după altul de la structuri monosilabice la cele complexe: izolante >aglutinante >flective.

După Schleicher, limbile *izolante* conțin doar cuvinte ce exteriorizează sensul, pe când relația este redată

implicit. Limbile *aglutinante* ocupă o poziție intermediară, în care cuvântul se scindează în părțile sale componente care nu formează o unitatea indisolubilă: elementele exprimând sensul se alătură elementelor care exprimă relația. Limbile *flective* reprezintă forma superioară în evoluția structurii limbii, sensul și relația fuzionează.

Desăvârșirea concepției naturaliste a lui A. Schleicher are loc odată cu încercarea sa de a aplica teoria evoluționistă a lui Ch. Darwin la istoria limbilor în lucrarea *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, 1863 („**Teoria lui Darwin și știința limbii**”) , unde definește limbile ca fiind „organisme naturale care, fără a putea fi determinate de voința oamenilor, s-au născut, au crescut și s-au dezvoltat, în conformitate cu anumite legi, apoi îmbătrânesc și mor; și lor le este proprie acea serie de fenomene pe care obișnuim să o cuprindem sub numele de *viață*”[6, 38]. A. Schleicher caută paralele între viața limbii și viața unui organism: el aseamănă pe *strămoșul* unei specii cu *limba primară*, speciile *înrudite* – cu

familia de limbi, subspeciile – cu dialectele, iar pe indivizi – cu limbile. Sub influența concepției sale naturaliste, savantul german și-a reprezentat procesul de diversificare a limbilor indo-europene în forma *arborelui genealogic*, a unui trunchi din care se desprind mai multe ramuri:

A. Schlaicher a înțeles, după cum rezultă din această schemă, că limba indo-europeană comună s-a scindat mai întâi în câteva limbi comune, din care, apoi, s-au separat diferite limbi indo-europene. Autorul a prezentat schematic procesul de diversificare, neînțelegând caracterul său complex și contradictoriu.

Ca și speciile (de *plante, animale*), limbile s-au creat pe calea diferențierii treptate a unei limbi-bază, care a început să fie vorbită într-un mediu nou.

„Moartea” sau fenomenul dispariției limbilor A. Schleicher, de asemenea, îl explică în spirit naturalist, apelând la teoria evoluționistă a lui Ch. Darwin. „În perioada actuală din viața omenirii, după A. Schleicher, în lupta pentru existență înving cu precădere limbile indo-germanice (indo-europene); extinderea lor continuă fără întrerupere, iar numeroase alte limbi sunt scoase din uz de ele”[5, 103]. Astfel, „moartea” limbilor s-ar explica prin insuficiența lor adaptabilitate, căci în „lupta pentru existență” înving limbile mai puternice.

Totuși, concepția lui A. Schleicher atestă și unele deficiențe. Este vulnerabilă încercarea savantului de a identifica limba cu organismele vii; suscită discuții, obiecții teza cu privire la degradarea limbilor în perioada istorică. Un șir de momente explică, însă nu justifică, concepția materialist-vulgară a lui August Schleicher: încercarea autorului 1. de a formula legile

limbii; 2. de a aplica în studiul limbii metode exacte, asemănătoare celor din științele naturii pentru a feri lingvistica de subiectivism; 3. de a afirma concepția sistemică asupra limbii, ce are o structură a sa; 4. de a depăși concepția idealistă-subiectivă a predecesorilor săi asupra limbii și gândirii și a afirma materialitatea limbii (a se comp. „limba întruchipează în sunete procesul gândirii” [5, 92-93], „limba este gândirea exprimată cu ajutorul sunetelor” [5, 92], „limbile... organisme naturale create din materie sonoră” [5, 95]).

August Schleicher a desfășurat o amplă activitate științifică în calitate de conferențiar la universitatea din Bonn (1848), Praga (1850) și profesor la universitatea din Jena (1857), iar în anul 1858 este ales membru-corespondent al Academiei de Științe din Petersburg. Naturalismul lingvistic, cu toate deficiențele sale de ordin metodic și metodologic, este totuși considerat un pas înainte în procesul de cunoaștere științifică a aspectelor filosofice ale limbii, iar contribuția lui A. Schleicher, în ansamblu, rămâne a fi foarte valoroasă,

inestimabilă în domeniul comparativisticii și tipologiei limbilor.

Note:

*1.● **August Schleicher** a fost un lingvist german. Marea sa lucrare a fost un compendiu al gramaticii comparate al limbilor indo-europene în care a încercat să reconstruiască limba proto-indo-europeană [1].

Referințe bibliografice:

1. er69i57j0l7.18838j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8me.
2. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. *Очерки по истории лингвистики*, Moscova, 1975.
3. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
4. А. В. Десницкая, *Понятие языкового развития и языковой истории в лингвистической концепции А. Шлейхера* // Понятие историзма и развития в языкознании первой половины XIX-го в., Leningrad, 1984.

5. В. Звегинцев, *История языкознания XIX-го и XX-го веков в очерках и извлечениях, часть I*, Moscova, 1960.
6. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.

12. Psihologismul lingvistic

A doua jumătate a sec. al XIX-lea se caracterizează prin renunțarea la concepțiile naturaliste asupra limbii. Reacția împotriva naturaliștilor a dat naștere curentului psihologist, ale cărui baze au fost puse de *Heymann* sau *Hermann Steinthal* (1823-1899/ filolog și filosof german), în Germania, și de *Alexandru Potebnja* (1835-1891/filosof și lingvist rus), în Rusia.

• Concepția lingvistică a lui *Heymann Steinthal*

H. Steinthal a fost profesor la universitatea din Berlin. Este autorul mai multor lucrări științifice, în care se ocupă mai ales cu probleme de teorie a limbii: „*Klassifikation der Sprachen, dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee*”, scrisă în anul 1850, însă apărută în 1860 („*Clasificarea limbilor și dezvoltarea ideii de limbă*”); „*Grammatik, Logik, Psychologie: Ihre*

Prinzipien und Ihre Verhältniss zu Einande”, ib. 1855 („*Gramatica, logica și psihologia. Principiile lor și relațiile dintre ele*”); „*Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, ib. 1871 („*Întroducere în psihologie și lingvistică*”) etc.

H. Steinthal a preluat unele idei de la *W. von Humboldt* (1767-1835), pe care le-a opus, pe de o parte, încercărilor de construire a gramaticii logice (care mai continuau să existe în prima jumătate a sec. al XIX-lea), pe de altă parte, concepțiilor naturaliste ale lui *A. Schleicher*. În problemele de filosofie a limbii *H. Steinthal* îl continuă pe învățătorul său *W. Humboldt*, iar „în psihologie a aderat la concepția cunoscutului filosof-idealist, psiholog și pedagog *Johann Friedrich Herbart* (1776 –1841/fondator al pedagogiei ca disciplină academică).

Adepții naturalismului lingvistic considerau limba un *organism*, iar lingvistica – o știință *naturală*. *H. Steinthal* respinge acest punct de vedere. În opinia lui, limba „nu este un fenomen cu legi proprii, ea nu poate fi studiată în afara vieții psihice a indivizilor care o

vorbesc”[1, 42]. Ea se formează după legile vieții spirituale. *H. Steinthal*, fiind puternic influențat de psihologia idealistă a lui *J. F. Herbart*, reduce viața psihică la reprezentări se sine stătătoare, a căror activitate ar fi dirijată numai de legile mecanice ale asociației și ale percepției. Pe baza „mișcării reprezentărilor individuale el încearcă să explice originea și dezvoltarea limbii”[2, 122]. Autorul susține că unicul *obiect de studiu* al lingvisticii ar trebui să fie actul individual al vorbirii, înțeles ca un proces psihic, fără nici o legătură cu viața socială. El „definește limba ca fiind un produs spiritual prin care activitatea psihică este exprimată cu ajutorul sunetelor articulate”[4, 108]. În accepția lui *H. Steinthal*, limba ar fi un produs al sufletului omenesc, o emanație a conștiinței de sine a omului, „exprimarea, cu ajutorul sunetelor articulate, a mișcărilor interne, psihice și spirituale, a stărilor și atitudinilor conștiente”[5, 108]. Tot în acest context autorul face o precizare foarte importantă sub aspect cognitiv/gnoseologic, care, însă, este mai mult declarată decât demonstrată. El distinge:

- capacitatea de a vorbi, prin care autorul înțelege, pe de o parte, capacitatea fiziologică de a emite sunete articulate și, pe de altă parte, conținutul de ansamblu al lumii interne, ce există înaintea limbii și urmează a fi exprimat cu ajutorul ei;
- materialul de limbă, adică elementele produse de capacitatea de limbaj în procesul vorbirii;
- vorbirea, ce se dezvoltă în prezent sau este concepută ca desfășurându-se în prezent;
- o limbă oarecare concretă – totalitatea materialului de limbă a unui popor [5, 108].

Critica pe care o face tendinței de identificare a categoriilor logice cu cele gramaticale l-a dus pe H. Steinthal la concluzia (greșită, în fond) că limba nu este legată de logică. Autorul încearcă să argumenteze că ar exista două tipuri de gândire: gândire *obiectivă*, care operează cu reprezentările obiectelor și fenomenelor din lumea înconjurătoare, și gândire *lingvistică*, care ar avea de a face cu reprezentări ale reprezentărilor. Reprezentările lingvistice (numite de autor de gradul II) constituie, după H. Steinthal, *forma internă*, iar *forma*

externă o alcătuiește învelișul sonor al limbii. Forma internă evoluiază și trece prin trei stadii *diferite* în funcție de nivelul *diferit* al reprezentării și a înțelegerii de către om a realității obiective [6, 49]. **Prima etapă**, perioada preistorică, ar reflecta un grad insuficient de percepere și înțelegere a lumii înconjurătoare de către omul primitiv, latura predominantă a vieții spirituale este cea afectivă. Cuvintele primordiale (onomatopeele și intergecțiile) ar „fi fost reacțiile involuntare ale omului primitiv la evenimentele exterioare”[3, 24]. *Cuvintele-senzații*, subiective prin natura lor, și-ar fi dobândit caracter obiectiv grație naturii imitative. **Etapa a două**, referită de asemenea la perioada preistorică, este marcată prin dezvoltarea considerabilă a gândirii logice. Conștiința omului era dezvoltată în măsura în care el putea caracteriza obiectele după anumite proprietăți ale lor, creând astfel *cuvinte-denumiri* (substantive, verbe etc.), ce exteriorizau anumite percepții. Trebuie remarcat că asemenea cuvinte sunt apte a reda situații concrete; cuvântul „integu putea să exprime sensul unei propoziții.

Treptat sunt elaborate *cuvintele-reprezentări*, având un sens generalizat” [3, 24]. *Etapa a treia* din evoluția *formei interne* este raportată de H. Steinthal la epoca istorică deja; modificările fonetice și semantice condiționează pierderea legăturii între complexul sonor și sens; forma internă dispare din conștiința lingvistică, iar sunetul și reprezentarea obiectului se asociază fără mijlocitor.

H. Steinthal n-a reușit să depășească teoria idealistă a celor două perioade din istoria limbilor: perioada dezvoltării, a evoluției progresive a limbilor și cea a declinului, a decăderii lor. Neînțelegând esența socială a limbii, raporturile ei reale cu societatea, Steinthal (asemenea lui W. von Humboldt) încearcă să explice direcția dezvoltării limbii, trăsăturile ei caracteristice, cu ajutorul unei abstracții atemporale – *spiritul poporului*, care nu există, însă, în afara celui individual, el este obiectul de cercetare al psihologiei colective. Încercarea savantului de a explica natura socială a limbii, specificul ei național a suferit eșec. Mențiunile de tipul: „, noi nu ne putem imagina omul altfel decât

vorbitor și, ca urmare a acestui fapt, membru al unui colectiv național”sau „individul vorbește în societate” [5, 115] etc. nu sunt edificatoare pentru concepția de ansamblu a lui H. Steinthal, la baza căreia se află psihologismul subiectiv, potrivit căruia limba ar fi o sumă a actelor de vorbire, iar „procesul comunicării s-ar explica nu prin necesitățile sociale ale colectivității de vorbitori, ci prin identitatea sentimentelor, predispozițiilor, aspirațiilor,... a spiritului popular, care s-ar manifesta în produsele acestuia: limba, moravurile, obiceiurile, tradițiile, folclorul etc.”[5, 114,115]. După părerea savantului german, *lingvistica* este cea mai bună introducere la *psihologia poporului*. Scopul lui ultim este de a stabili legături între tipul limbii, tipul gândirii și cel al culturii spirituale a unui popor, totul în cadrul psihologiei. Lingvistica devine la el un capitol al psihologiei.

H. Steinthal s-a ocupat și de clasificarea morfologică (tipologică) a limbilor, dorind să lărgescă clasificarea lui W. von Humboldt. A descris diferitele tipuri de limbi în lucrarea „*Klassifikation der Sprachen*,

dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee”, Berlin, 1850 („*Clasificarea limbilor și dezvoltarea ideii de limbă*”). El considera că diferite tipuri de limbi trebuie să reflecte progresul pe care l-au realizat popoarele în redarea conceptelor lingvistice.

Cu toate neajunsurile imanente, teoria stadială a lui H. Steinthal este o încercare interesantă de a interpreta limba din punct de vedere *istorico- tipologic*.

• **Concepția lingvistică a lui Alexandru Potebnja**

Concepția psihologită, în lingvistica rusă, și-a găsit un adept convins în persoana lui Al. Potebnya, profesor de filologie rusă la Universitatea din Harkov (din 1875). Cu un an înainte (1874), susține teza de doctorat – „Из записок по русской грамматике” („*Însemnări privind gramatica rusă*”). În 1877 este ales membru-corespondent al Academiei de Științe din Rusia. Ca lingvist, s-a interesat de un cerc foarte larg de probleme: raportul dintre limbă și gândire, teoria cuvântului, teoria formei gramaticale, esența limbii, lingvistica generală, gramatica comparativ-istorică a limbilor indo-europene, fonetica, lexicologia și

gramatica limbii ruse și a altor limbi slave, propoziția și părțile de propoziție, etnografia, creația literară cultă, folclorul etc.

Concepția lingvistică a lui Al. Potebnja este influențată de ideile promovate de W.von Humboldt și H. Steinthal. Psihologismul savantului harkovian se manifestă în abordarea unor probleme de teorie a limbii, cum ar fi: originea și dezvoltarea limbii, corelația dintre limbă și gândire etc.

În lucrările sale de bază „Мысль и язык”, 1862 („*Gândire și limbă/Gândul și limba*”); „Из записок по русской грамматике”, т., 1874, т., 1899 („*Însemnări privind gramatica rusă*”); „Из записок по теории словесности”^{*1}, 1905 („*Însemnări privind teoria literaturii*”) etc. Al. Potebnja, preia unele teze (fundamentale) ale lui W.von Humboldt și H. Steinthal, aducându-le modificări esențiale, - fapt care i-a permis să elaboreze o concepție originală, diferită în multe privințe de psihologismul clasic european. Astfel, preluând ideea lui Steinthal despre „însemnătatea euristică a creației populare orale pentru studiul limbii,

savantul rus nu acceptă însă teza, potrivit căreia etno-psihologia ar fi o știință atotcuprinzătoare despre spiritul și viața intelectuală în genere a omului. În timp ce etno-psihologia, neavând un obiect de studiu bine determinat, nu era o știință lingvistică propriu-zisă, lucrările lui Al. Potebnja au rămas, totuși, în sfera preocupărilor lingvistice”[8, 390].

Ca și predecesorii săi, Al. Potebnja s-a interesat, în primul rând, de bazele psihologice ale vorbirii și a studiat unitățile limbii, în special din punctul de vedere al conținutului lor, acordând multă atenție tezei lui W.von Humboldt despre limbă ca activitate (Energie) în procesul căreia se produce neîntrerupt înnoirea limbii. Asemenea lui H. Steinthal a rezolvat problema raportului dintre limbă și vorbire de pe pozițiile psihologismului subiectiv: el separă cele două aspecte ale limbajului și recunoaște ca reală numai *vorbirea*. Înțelegând vorbirea ca fiind un act individual de creație spirituală, Al. Potebnja crede, ca și H. Steinthal, că funcția principală a vorbirii este nu comunicarea ideilor, ci exprimarea lor: „ cuvântul este

un mijloc de a înțelege pe altul numai în măsura în care este un mijloc de a te înțelege pe tine”[9, 113]. Savantul rus, pornind de la ideile predecesorilor săi cu privire la *forma internă* a limbii și „aplicând consecvent una din principalele teze ale psihologismului lingvistic, potrivit căreia vorbirea ar fi un act individual de creație spirituală și numai ea ar avea existență reală, elaborează o teorie originală a cuvântului, diferită de cea tradițională”[6, 51]. După părerea sa, cuvântul nu are o existență autonomă obiectivă; sensul lui este un act individual de reprezentare, care există numai în context, *corespunzând*, de fiecare dată, *unui act al gândirii*. În afara vorbirii, „cuvântul este numai punctul de apropiere a mai multor sensuri unite în mod artificial”[10, 43]. Astfel, autorul neagă categoric fenomenul *polisemiei*: „Vaița adevărată a cuvântului se realizează în vorbire..., în fiecare caz când este pronunțat sau perceput cuvântul comportă nu mai mult decât un sens”, „sensul cuvântului e posibil numai în vorbire. Lipsit de legătură, cuvântul e mort, nu funcționează, nu-și manifestă nici caracteristicile sale

lexicale, nici pe cele formale, pentru că nu le are”[5, 143]. Potebnja susține că o schimbare cât de mică a sensului unui cuvânt îl face să fie un alt cuvânt.

În același mod este analizată/expusă și polisemia formelor gramaticale ale cuvântului. Fiecare valoare nouă a unei forme gramaticale, ca și în cazul sensurilor lexicale, ar fi o altă formă. Mai mult, autorul consideră că forma gramaticală ține nu de planul expresiei, ci de planul conținutului: „Forma este un element al semanticii cuvântului și e de același ordin cu sensul lui material”[5, 140], „Sensul material și cel formal al unui cuvânt reprezintă un singur act al gândirii”[5, 141].

Cuvântul, după Al. Potebnja, poate avea, pe de o parte, un sens *apropiat* (de exemplu, cuvântul care exprimă noțiunea comună/generală de *pasăre*) și, pe de altă parte, unul *depărtat* (sensurile terminologice (speciale) ale termenului zoologic **pasăre**: *vrabie, ciocârlie, graur, botgros, bufniță, privighetoare, hulub etc.*). Autorul explică această delimitare prin factori sociali, cum ar fi: experiența de viață diferită a

oamenilor, nivelul diferit de instruire, gradul diferit de cunoaștere de către vorbitori a obiectelor, fenomenelor din realitatea obiectivă, studiile făcute etc. Potebnja consideră că purtătorii unei limbi înțeleg la fel sensurile apropiate, deoarece ele constituie acele elemente comune din semantica unităților lexicale, grație cărora este posibilă comunicarea dintre membrii aceleiași colectivități lingvistice. Lingvistică ar trebui să se ocupe exclusiv de sensurile *apropiate*, susține autorul, deoarece ea riscă altfel să devină o *știință a științelor*.

Cuvântul are două funcții de bază: de *generalizare* și cea de *dezvoltare a gândirii*. Structura cuvântului înglobează *trei elemente* (în lingvistica rusă se considera până la Al. Potebnja că *cuvântul* este o unitate dintre *un sunet* și *un sens*): *sunetul articulat* (învelișul sonor), *sensul* și *semnul cuvântului*. Funcția de semn o îndeplinește *forma internă*. Trebuie menționat faptul că savantul rus interpretează *forma internă* în mai multe feluri: ca „centru al imaginii”, „sens etimologic (apropiat)”, „imagine a imaginii”, adică *reprezentare*, înțeleasă de el ca *semnificant* [5,

126]. În această ordine de idei, remarcăm că mai aproape obiectului de studiu al lingvisticii pare a fi înțelegerea *formei interne* a cuvântului ca o proprietate specifică a unui obiect/fenomen fixată în denumirea lui: de exemplu, *coada-calului* (reflectare a unei asemănări formale între floare și coada animalului), *colții-babei* (între trăsăturile exterioare ale fructului și dinții unei bătrâne), *floarea-soarelui* (permanenta orientare a plantei după soare) sau în limba rusă *медведь* (faptul că acestui animal îi place mierea). Depre forma internă, în lingvistica actuală, se vorbește doar în cazul cuvintelor ce nu s-au deetimologizat.

Al. Potebnja, ca să nu fie nevoit, probabil, să recunoască polisemia măcar în plan diacronic, respinge teoria sensurilor proprii și figurate, considerând că sensul anterior nu-i aparține cuvântului dat, ci altui cuvânt. După el, orice sens al cuvântului „este un sens propriu și, în același timp, un sens derivat, chiar dacă nu se cunoaște sensul de la care a fost derivat”[5, 126].

Problema-cheie pentru Al. Potebnja ține de raportul dintre *limbă*, *gândire* și *realitate*. Autorul

menționează funcția de suport al limbii, rolul ei activ în procesul de formare a gândului și de cunoaștere a realității. În lucrarea *Мысль и язык* el face o analiză adâncă a raporturilor dintre limbă și gândire, subliniind unitatea lor. A arătat că gândirea se exprimă și se formează cu ajutorul limbii: „Limba este un mijloc nu de a exprima un *gând de-a gata*, ci de a-l crea, ea nu este o reflectare a unei *viziuni de-a gata*, ci o activitate ca parte componentă a ei. Pentru a sesiza sentimentele sale, pentru a înțelege reprezentările sale externe, omul trebuie se le obiectiveze cu ajutorul cuvântului și să realizeze o legătură dintre acest cuvânt și celelalte cuvinte”[5, 122].

Al. Potebnja a scos în evidență unitatea și contradicțiile dintre *cuvânt* și *noțiune*, *propoziție* și *judecată*, legătura categoriilor *gramaticale* cu categoriile *logice* și caracterul lor istoricește schimbător, combătând încercările logiciștilor de a pune semnul de echivalență între acești termeni (adică de a identifica *sensul cuvântului* și *noțiunea*, *propoziția* și *judecata*, *gramatica* și *logica*). Să urmărim câteva

concluzii ale autorului rus: „ Prin tot conținutul său... cuvântul diferă de noțiune și nu poate fi un echivalent al ei” sau „Propoziția gramaticală nu este identică și paralelă cu judecata logică” [5, 147]. Al. Potebnja consideră că „nu se poate construi o gramatică universală pentru că limbile se deosebesc nu numai prin forma lor sonoră, ci și prin structura gândirii pe care o exprimă, adică prin conținutul lor” [10, 69]. Așadar, Al. Potebnja a înțeles diferența dintre categoriile gândirii, aceleași pretutindeni la popoarele aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare, și reflectarea acestor categorii sub forma sensurilor gramaticale, care sunt caracteristice fiecărei limbi.

Al. Potebnea, în baza legăturii indisolubile dintre limbă și gândire, a interdependenței lor în plan istoric-evolutiv, combate atât teoria celor două perioade în dezvoltarea/evoluția limbilor, cât și ideea superiorității limbilor vechi. Autorul susține că limba evoluiază perpetuu, „răspunzând nevoilor crescânde ale gândirii”, că „limbile noi sunt în general niște organe mai perfecte ale gândirii decât cele vechi, întrucât

primele conțin un capital de gânduri mai mare decât ultimele” [10, 65] și „dacă o formă este înlocuită cu alta, înseamnă că aceasta este, probabil, mai adecvată necesităților gândirii” [10, 66].

În domeniul lingvistici comparative-istorice savantul rus și-a adus aportul cel mai valoros la studierea sintaxei limbilor slave, în general, și a sintaxei limbii ruse, în special, arătând caracterul istoric al categoriilor sintactice, considerate până la el neschimbătoare. Al. Potebnea a înțeles că în cadrul sintaxei comparative-istorice nu pot fi aplicate procedeele folosite în fonetică și morfologie, și anume compararea unor forme asemănătoare. El preconizează un alt procedeu: să se urmărească, în istoria unei limbi, *tendențele* de evoluție în sintaxă și să se compare (aceste *tendențe*) în limbile din aceeași familie, stabilindu-se astfel treptele cronologice și *tendențele comune* începând cu limba-bază. Astfel, Al. Potebnea a urmărit în limba rusă veche evoluția exprimării unei idei mai întâi prin apozitii predicative, apoi prin propoziții secundare *paratactice**² și, în cele din urmă,

prin construcții *hipotactice**³; apoi a comparat fapte asemănătoare din limbile *latină, greacă, sanscrită, baltice, germanice*, făcând o serie de concluzii cu privire la dezvoltarea sistemului sintactic în limbile indo-europene. Pentru Al. Potebnea, obiectul sintaxei comparative-istorice îl formează nu fapte izolate, ci tendințe în evoluție.

Note:

*1.● Cuvântul *словесность* din rusă înseamnă: 1. creația exprimată prin mijlocirea cuvântului (orală și/sau scrisă), arta cuvântului; 2. științele filologice (lingvistică, stilistică, literatură, folclor etc.); 3. Denumirea disciplinei în școala rusă de până la revoluție (1917), în cadrul căreia se studia sistematic literatura (tradus din rusă – A. I. [7]).

*2.● *Parataxă Sf* [At: I. IORDAN, STIL. 251 / Pl: ~Xe / E: Fr *Parataxe*] Mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele componente ale unei propoziții sau fraze, care constă în simpla lor alăturare,

fără ajutorul vreunui cuvânt de legătură Si: *juxtapunere*.**sursa: MDA2** (2010)[11].

*3.● ***Hipotăxă*** *s.f. (Lingv.)* Alegere a părților unui enunț cu elemente relaționale; subordonare. [< fr. *hypotaxe*, cf.gr. *hypotaxis* dependență].**sursa: DN(1986)**; • raportul de subordonare prin joncțiune în cadrul frazei, cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale subordonatoare, al pronumelor și adjectivelor relative, al pronumelor și adjectivelor nehotărâte cu funcție de relație și al adverbelor relative.**sursa: DTL** (1998) [12].

Referințe bibliografice:

1. H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, 1881.
2. V. Tomsen, *История языковедения до конца XIX века. Краткий обзор основных моментов*, Moscova, 1938.
3. L. Novac, Em. Oglindă, *Lingvistica Generală* (materiale didactice), Chișinău, 1998.
4. H. Steinthal, *Grammatik, Logik, Psychologie: Ihre Prinzipien und Ihre Verhältniss zu Einande*, citat de V.

Zveghințev, în *Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков*.

5. В. Звегинцев, *История языкознания XIX-го и XX-го веков в очерках и извлечениях, часть I*, Moscova, 1960.

6. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

7. <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%>.

8. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. *Очерки по истории лингвистики*, Moscova, 1975.

9. Al. Potebnja, *Мысль и язык*, ed. a III-a, 1913.

10. Al. Potebnja, *Из записок по русской грамматике*, vol.I, Moscova, 1958.

11. <https://dexonline.ro/definitie/paratax%C4%83>.

12. <https://dexonline.ro/definitie/hipotax%C4%83>.

13. Școala neogramaticilor

La începutul celui de-al patrulea sfert al sec. al XIX-lea continuă critica concepțiilor naturaliste asupra

limbii, a unor idei ale savanților/lingviștilor psihologiști, care mai făceau încercări de a scoate lingvistica comparativă-istorică din impasul în care ea se afla în anii '70-80 ai secolului respectiv. În această atmosferă se constituie în Germania *neogramatismul*, cel mai puternic și amplu curent în lingvistica mondială de la hotarul sec. al XIX-lea și XX-lea, cu centrul principal la Leipzig. Adepții acestui curent erau cu toții tineri, astfel încât adversarii lor i-au poreclit, în bătaie de joc, *neogramatici* (germ. *Iunggrammatiker*, de la *iung* – „tânăr”), dar cei vizați au acceptat porecla și au schimbat-o în renume. Reprezentanții acestei școli sunt: **Hermann Paul** (1846-1921), **Karl Brugmann** (1849-1919), **Hermann Osthoff** (1847-1909), **Bertold Delbrück** (1842-1922) din Leipzig, Germania; **Wilhelm Meyer-Lübke** (1861-1936), Elveția, Austria, Germania; **Michel Jules Alfred Bréal** (1832-1915), Franța; **Filipp Fortunatov** (1848-1914), **Jan Niecisław Ignacy Baudouin de Courtenay** (1845-1929), Rusia; **Wilhelm Ludwig Peter Thomsen** (1842-1927), Danemarca; **William Dwight Whitney** (1827-1894), SUA. La școlile

neogramaticilor s-a format ca savant și elvețianul ***Ferdinand de Saussure*** (1857-1913), părintele lingvisticii moderne.

Tinerii lingviști, în scurt timp, câștigă lupta în polemicile aspre, aprinse în care au intrat cu „bătrânii”, adversarii săi, combătând multe dintre concepțiile acestora. Manifestul noii școli a fost articolul-program semnat de *Karl Brugmann* și *Hermann Osthoff* în volumul I al „Studiilor de morfologie în domeniul limbilor indo-europene” („*Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*”, Leipzig, 1878-1879). Fundamentarea teoretică a doctrinei neogramatice, însă, va fi făcută doi ani mai târziu de *Hermann Paul* în lucrarea „Principii de istorie a limbii” („*Prinzipien der Sprachgeschichte*”, 1880).

H. Osthoff și *K. Brugmann*, deja în studiul de program, le obiectează predecesorilor săi că s-au ocupat cu o ardoare deosebită de limbi și prea puțin s-au interesat de omul vorbitor. Vorbirea umană, în opinia lor, are două fațete: *una psihică* și *una fizică*. Scopul

savantului comparativist ar fi să dezvăluie acest mecanism, căci numai astfel „putem să ne facem o idee despre ceea ce e posibil în limbă, despre modul în care inovațiile de limbă, ce pornesc de la indivizi, se înrădăcinează în colectivitatea lingvistică respectivă și, în genere, putem descoperi principiile metodologice, de care savantul va trebui să se conducă în munca sa de cercetare a istoriei limbii”[1, 153]. Manifestul neogramaticilor, pentru a explica schimbările de limbă, declară, în acord cu teoriile psihologice, că limba nu există decât în indivizii vorbitori, ceea ce înseamnă - în fiecare din ei separat. Schimbările, susțin ei, nu pot proveni decât de la indivizi, adică nu pot fi explicate decât prin psihologia personală a individului de la care au pornit. Dat fiind că procesul psihologic care stă la baza schimbării poate fi mai ușor surprins la un *om de astăzi* decât la un mort de mii de ani, baza principală pentru lingvist trebuie să fie studiul limbilor vii, al dialectelor. Asupra acestui punct *H. Osthoff* și *K. Brugmann* insistă mult, combătând pe cei care studiază

limba „pe hârtie”, căci, cum spun ei, pe hârtie totul e posibil.

Tinerii gramatici lansează ipoteza în care susțin că inovațiile și modificările, afectând doar expresia *sonoră* a gândului, se bazează în foarte multe cazuri pe un proces psihic, ce anticipează articularea sunetului. Astfel, ei pledează pentru o apropiere mai strânsă dintre lingvistică și psihologie, promovând cu insistență în domeniul filosofiei limbii concepția psihologist-individualistă a lui *H. Steinthal* și respingând etnopsihologia. Un alt reprezentant al neogramaticilor, *H. Paul* susține că în realitate nu există decât psihologia individuală și, respectiv, are existență reală doar vorbirea individului. Tot el afirma că în lume există atâtea limbi, câți indivizi sunt și că „adevăratul obiect pentru lingvist îl constituie *toate manifestările activității de limbaj* a tuturor indivizilor în interacțiunea lor” [1, 154].

Hermann Paul în lucrarea sa „Principii de istorie a limbii” (*„Prinzipien der Sprachgeschichte”*) împarte de la bun început științele în *naturale* și

psihologice. Lingvistica, având numai în al doilea rând de a face cu probleme ale științelor naturii, este în primul rând o știință psihologică și ceea ce interesează în primul rând este psihologia individului.

Principiile pe care le expun cu multă fermitate *H. Osthoff* și *K. Brugmann* (ca și întregul curent al neogramaticilor) sunt, în esență, două și pot fi formulate astfel: 1. Limba este guvernată de legi fără excepție (dar este vorba numai de legi fonetice); 2. Un rol important în schimbările de limbă joacă analogia (dar trebuie să recurgem la explicarea prin analogie numai acolo unde nu ne ajută legile fonetice).

Punctul care a atras cel mai mult atenția în metoda de lucru, ca și în declarațiile de principiu ale neogramaticilor, a fost atitudinea lor față de regularitatea schimbărilor fonetice. De fapt, legile fonetice nu sunt o invenție a neogramaticilor. Schleicher declarase încă din 1860 că legile fonetice sunt fără excepții, dar în practică și el, ca și înaintașii lui, admitea tot felul de excepții neexplicate, schimbări nemotivate și sporadice, ceea ce înseamnă o slăbire a

metodei, deoarece permitea să se introducă bunul plac al cercetătorilor în lucrările de etimologie. Neogramaticii resping acest mod de a trata legile fonetice, acuzând de „subiectivism și atitudine arbitrară pe acei savanți care își întemeiază teoriile pe abateri și nu observă astfel caracterul stabil al legilor fonetice” [1, 161].

H. Osthoff și *K. Brugmann* declară fără nici o rezervă că numai savantul „care ține seama de legile fonetice... stă pe un teren trainic în cercetările sale” [1, 160], „numai cel care se ține strâns de legile fonetice, stâlpul științei noastre, are în cercetările sale teren ferm sub picioare” [2, 14]. În concepția neogramaticilor, orice modificare fonetică, având un caracter mecanic, se produce conform legilor ce nu cunosc excepții. Aceasta înseamnă că, dacă constatăm o schimbare a unui sunet într-un cuvânt, această schimbare ar trebui să se regăsească în toate cuvintele în care acel sunet apare în aceeași situație. Iată câteva exemple:

În cuvintele românești moștenite din latină, **h** a dispărut peste tot : *homo* > *om*; *humidus* > *umed*; *herba*

> *iarbă*; *habēre* > avere; *honestus* > *onest* etc. În limba franceză pariziană a dispărut **l** palatalizat (muiat): *fille* [fij] > *fiică*; *merveille*[mervɛj] > *minune*; *caille*[kaj] > *prepeliță* etc., rostite astăzi fără **l** ca și în română (*fiu*, *fiică*, *iepure* etc. din lat. *filius*, *filia*, *lepōre*). În limba rusă **d** final este asurzit (adică este pronunțat ca **t**), și aceasta nu numai într-un cuvânt sau într-o parte de cuvinte, ci în toate cuvintele fără excepție: *год*[ГОТ] – an; *под*[ПОТ] – *gen*; *луг*[ЛУК] – câmpie; *сад*[САТ] – livadă/grădină; *лед*[ЛЭТ] – geață etc.

Ce se întâmplă, însă, cu cuvintele care nu se supun „legii”? Neogramaticii arată că în cazurile aberante sau legea nu este formulată corect, sau intervine altă lege. De exemplu, dacă constatăm că cuvintele latinești *manus*, *campus*, *strambus*, *lana* au devenit în românește *mână*, *câmp*, *strâmb*, *lână* și tragem concluzia că **a** latin accentuat urmat de **n** sau **m** a devenit **â**, iar apoi descoperim că *ramus*, *clamat*, *squama* au devenit *ram*, *cheamă*, *scamă*, trebuie să recunoaștem că legea nu a fost bine formulată: **a** latin

accentuat devine **â** în română când este urmat de **n** sau de **m+consoană**. Dacă după **m** consoana lipsește, atunci **a** nu devine **â** (ca în cazul cuvintelor *ramus* - *ram*, *fames* – *foame/foamete* ș.a.). Dar poate că nici acum legea nu este corect formulată: lat. *mamma* a devenit în română *mamă* (cu **a** păstrat), deși este urmat de **m+consoană**. Pentru ca **a** să devină **â** trebuie ca **m** să nu fie urmat de un al doilea **m** (adică **m** să nu fie geminat). Lat. *annus* a devenit în românește *an*, deci legea nu se aplică nici când **n** este geminat. În sfârșit, lat. *anīma* a devenit în română *inimă* (și nu *înimă*, adică **i** nu devine **î/â**); aici avem de a face cu o schimbare ulterioară a lui **î/â** în **i** (*anīma* > *înimă* > *inimă*). Abaterile de la legi se explică prin existența altor legi. Stabilim că **l** intervocalic latinesc în română se rotacizează, devine **r**: *gula*, *mola*, *sole*, *scandula* etc. devin *gură*, *moară*, *soare*. Dacă, însă, vocala care urma era **i** și acesta, la rândul lui, era urma de altă vocală, atunci **i** devenea *iot*, iar **l** devenea muiat, care mai târziu a dispărut: *filius*, *folia*, *mulier* devin *fiu*, *foaie*, *muiere*. Se poate deci formula legea palatalizării

(muierii) și dispariției lui *l* intervocalic, dacă vocala următoare devine *iota* și, astfel, prima lege își vede acțiunea limitată.

În afară de legile fonetice, singura mare forță care determină schimbările în limbă este *analogia* (limitată, de altfel, la legile fonetice). În orice limbă, susține *H. Paul*, fonetica *strică*, iar analogia *repară*. Sunt necesare câteva cuvinte pentru a discuta principiul *analogiei*. În primul rând, ce înseamnă că fonetica *strică*, iar analogia *repară*? Este greșit „să credem, împreună cu neogramaticii, că orice scurtare a unui cuvânt este o distrugere și că orice dezvoltare a corpului fonetic este o reparație”[3, 51]. Dacă un cuvânt ca latinescul *cabālus* a devenit, din motive fonetice, *cal* în limba română, nu avem nici un motiv să vorbim despre o stricare, deoarece *cal* în românește este tot atât de capabil să-și joace rolul ca *cabālus* în latină. Este adevărat, pe de altă parte, că schimbările fonetice reduc adesea corpul cuvintelor. De exemplu, cuvântul *augustus* din latină devine în franceză *août*, citit [u] sau [ut]. Cu toate acestea menționăm că se

cunosc și exemple contrare, de extindere pe cale fonetică a unui cuvânt, cum ar fi, de exemplu, în fr. *casserole*, citit [kasrɔl], a devenit în românește *castron*, introducându-se prin epenteză un *t*. Când în unele regiuni românești cuvântul *copil* devine *copchil* [copkil], pe cale fonetică, nu se poate spune că nu a crescut corpul fonetic al cuvântului, fără ca prin aceasta el să fi devenit mai potrivit pentru rolul pe care-l joacă în limbă.

Pe de altă parte, dacă privim „stricăciunea și reparația în limbă prin prisma coeziunii structurale a formelor (unui cuvânt) între ele și cu alte cuvinte asemănătoare, este adevărat că în multe cazuri analogia repară stricăciunile cauzate de fonetică, dar afirmația nu poate fi făcută nici aici fără rezerve”[3, 51]. Se cunoaște că *qu* din latină a devenit în română *p* (*aqua* – apă, *quattor* – patru etc.), iar atunci când *qu* este urmat de o vocală palatală devine *č* (*quinque* - *cinci*). Astfel, pluralul cuvântului *apă* ar trebui să se rupă de la singular, devenind *ace*. Totuși, în limba română actuală, pluralul de la *apă* este *ape* și nu *ace*, fiindcă

analogia a restabilit consoana *p*, unificând astfel paradigma cuvântului.

Neogramaticii (în special *Hermann Paul* și *Bertold Delbrück*) au ilustrat acțiunea analogiei prin numeroase exemple, în fond corecte, din limbile indo-europene vechi și noi. Totodată *Bertold Delbrück* explică, prin factori de ordin psihologic, că analogia are un caracter inevitabil. Autorul scrie în lucrarea sa „*Einleitung in das Sprachstudium*”, Leipzig, 1880 („Introducere în studiul limbii”): „Inevitabilitatea acțiunii analogiei devine clară, dacă acceptăm că, în sufletul vorbitorului, cuvintele se prezintă în cea mai mare parte nu izolat, ci în strânsă legătură (asociate) cu alte cuvinte”[1, 193]. *Hermann Paul* aplică formula ecuației proporționale: lat. hortus : horti = rivus : *x*, unde *x* = rivi.

Un mare merit al neogramaticilor a fost urmărirea faptelor de limbă în istoria lor. Dar ***absolutizarea aspectului istoric*** în studiul limbii constituie un neajuns al lor. *H. Paul*, de exemplu, în lucrarea sa „Principii de istorie a limbii” („*Prinzipien*

der Sprachgeschichte”, 1880), respinge însăși posibilitatea unui alt aspect de studiere a limbii. Autorul scrie: „s-a susținut că, pe lângă aspectul istoric, mai există un alt aspect de studiere a limbii. Trebuie să obiectez împotriva acestei afirmații. Ceea ce unii vor să prezinte drept studiu neistoric și totuși științific al limbii nu este în esență decât un studiu istoric imperfect al ei... Cum numai încercăm să determinăm legăturile și să înțelegem fenomenele, trecem imediat în domeniul istoriei. E greu să-ți închipui în ce mod se poate judeca despre o limbă, fără a te referi deloc la dezvoltarea ei istorică”[1, 170-171]. Astfel, observăm că istorismul excesiv este pus la baza întregii concepții a lui *Hermann Paul* (teoreticianul principal al neogramatismului german). Nu înzadar *Bertold Delbrück* a avut tot temeiul să spună că lingvistica a pășit din perioada sa filosofică în cea istorică.

Neogramaticii nu s-au putut totuși ridica la conceperea limbii ca un fenomen *social*. Sub influența filosofiei pozitivistice, care se răspândise mult pe vremea lor, ei au considerat că rolul omului de știință este să

adune fapte, nu *să le explice*, de aceea cea mai mare parte a lucrărilor scrise de neogramatici „se mulțumește cu expunerea modificărilor pe care le-au suferit sunetele și formele gramaticale în decursul istoriei unei limbi”[3, 52].

Deși majoritatea concepțiilor generale ale neogramaticilor erau greșite, fiind combătute încă de contemporanii lor și de lingviști din generația imediat următoare a comparativiștilor, neogramatismul „ca sistem de principii și procedee de analiză lingvistică s-a impus nu numai în Germania, dar și în alte țări” [4, 59]. Acest fapt se explică prin tendința neogramaticilor 1) de a preciza obiectul de studiu al lingvisticii comparative-istorice, limitându-l la faptele atestate în monumente scrise și în limbile vii; 2) de a perfecționa metodele de studiere a limbii; 3) de a studia cu multă precizie un imens material de limbă; 4) de a face ca lingvistica să devină o știință exactă, ce operează cu fapte, a căror probitate este verificabilă, iar istoria bine cunoscută. Ei au elaborat lucrări valoroase, unele dintre ele și astăzi sunt de referință, iar lucrarea scrisă de *Karl*

Brugmann și Bertold Delbrück „Bazele gramaticii comparative”(„Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen”, Strassburg, 1886-1900) a încununat, de fapt, etapa a treia din dezvoltarea lingvisticii comparative-istorice.

Savantul rus, profesorul N. Cernodanov, a menționat însemnătatea neogramatismului pentru lingvistica comparativă-istorică în genere și pentru gramatica comparativă a limbilor germanice în special. El scrie: „ Pentru dezvoltarea gramaticii comparative a limbilor germanice neogramatismul a fost o etapă nu numai importantă, ci și necesară... Principalul e, că neogramatismul a eliminat din știință misticismul și ideile romantice și a dat un alt aspect lingvisticii comparative-istorice. Făcând o cotitură hotărâtă spre observările nemijlocite ale faptelor și spre metodele inductive de studiere a limbii, spre stabilirea unor stricte corespondențe fonetice între limbile înrudite și în istoria unor limbi aparte, neogramaticii au ridicat lingvistica comparativă-istorică la nivelul unei științe exacte”[5, 3]. După justa apreciere a lui N. Cernodanov,

neogramatici au elaborat studii fundamentale, ce nu și-au pierdut importanța până în prezent. Cu toate acestea, menționăm și unele deficiențe, proprii concepției neogramaticilor:

1. Atomismul*¹ în analiza fenomenelor lingvistice: neogramaticii cercetează faptele izolate, în afara unui sistem.

2. Pozitivismul*² neogramaticilor, adică tendința de a acumula și descrie numeroase fapte de limbă, fără a le explica științific prin prisma unei teorii adecvate, fără a oferi explicații ample.

3. Exagerarea rolului legilor fonetice și a analogiei, neglijând ceilalți factori extra- și intralingvistici, condiționarea social-istorică a limbii și progresul ei.

4. Tezele vulgar-psihologice, potrivit cărora modificările în limbă s-ar produce ca rezultat al imitației, modei, instabilității psihicii individuale și că toate modificările ar avea loc în sfera subconștientului.

5. Absolutizarea metodei inductive, promovarea consecventă a concepției psihologist-individualiste asupra limbii.

Note:

*1.● **ATOMÍSM** s. n. **1.** Doctrină filosofică (datând din Antichitate) care explică diversitatea și schimbările lumii prin raportare la structura unor particule din ce în ce mai mici (atomi), acestea având solidaritate și formă. **2.** Teoria științifică modernă a structurii și proprietăților atomilor. **3.** Cercetare științifică sau concepție care reduce un ansamblu la elementele lui simple. – Din fr. **atomisme**. sursa: **DEX'09 (2009)** [6].

*2.● **POZITIVÍSM** s. n. **1.** (În general) Concepție care recunoaște științei monopolul cunoașterii despre Univers; (în sens strict) filosofia lui A. Comte, care susține că cea mai înaltă formă de cunoaștere este descrierea fenomenelor senzoriale. ◇ *Pozitivism logic* = mișcare modernă în filosofie care a încercat să introducă metodologia matematicii și a științelor naturii, în domeniul filosofiei, marcând începutul cercetării analitice în cercetarea filosofică. ◆ Curent în științele juridice care combate orice tendință metafizică în drept, admițând numai existența dreptului pozitiv, practic.

2. Interes exagerat pentru problemele practice. – Din fr. **positivisme**. sursa: **DEX'09 (2009)** [7].

Referințe bibliografice:

1. В. Звегинцев, *История языкознания XIX-го и XX-го веков в очерках и извлечениях, часть I*, Moscova, 1960.
2. Karl Brugmann, Hermann Osthoff, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878-1879.
3. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.
4. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
5. Н. Чемоданов, *Современное языкознание и сравнительная грамматика германских языков.* – Вестник Московского университета Серия 9. Филология, 1981, nr. 5.
6. <https://dexonline.ro/definitie/atomism>.
7. <https://dexonline.ro/definitie/pozitivism>.

14. Lingvistica structurală (noțiuni generale)

În știința despre limbă din sec. al XX-lea, sub influența concepțiilor lingvistului elvețian *Ferdinand de Saussure* și ca o reacție *sui generis* la dominația îndelungată a neogramaticilor, apare o nouă direcție lingvistică, care a primit denumirea de *structuralism*. Credem că este necesar, pentru a înțelege mai bine esența acestei direcții, să facem cunoștință cu câteva noțiuni de bază, cum ar fi cele de *sistem*, *structură*, *substanță* și corelația dintre ele.

Prin *sistem* înțelegem ansamblul elementelor lingvistice interior organizate, aflate în anumite relații. Lingvistica, dacă considerăm că sistemul este o totalitate de elemente condiționate reciproc și organizate într-un anumit fel, a tratat dintotdeauna limba ca sistem. Trebuie, însă, remarcat faptul că la etapa inițială, neavând metode științifice eficiente de cercetare sistemică (de ansamblu) a faptelor de limbă, ea se limita doar la studierea aspectului *de suprafață* al obiectului (foneme, morfeme, gloseme, propoziții /sintaxeme), adică la ceea ce astăzi se numește

substanță a limbii. Modalitatea de organizare internă a elementelor (a sistemului), rețeaua de relații dintre ele (elemente) la fiecare nivel, constituie *structura* limbii. Privită sub aspectul uneia din trăsăturile de bază – *caracterul ei sistemic și structural*, - limba ar putea fi definită ca „un ansamblu complex de elemente, ce interacționează și se condiționează reciproc, și de relații dintre ele, în virtutea cărora ea funcționează ca un tot întreg organizat și unitar”[1, 57].

Lingvistica actuală, moștenind datele acumulate de cea tradițională și introducând metode noi de cercetare a obiectului său de studiu, a trecut de la „simpla descriere a unor fenomene de limbă izolate și a trăsăturilor adesea nerelevante, de „suprafață”, ale acestora la generalizarea, gruparea lor într-un sistem, ceea ce a permis să devină posibilă descoperirea trăsăturilor lor esențiale, „de adâncime”, examinarea relațiilor dintre ele, a principiilor de organizare a mai multor elemente într-un tot întreg”[1, 56]. Altfel zis, lingvistica a trecut de la analiza unor fapte răslețe la descoperirea relațiilor dintre ele și a caracterului lor

sistematic/sistemic. *Lingvistica structurală* a manifestat, de la bun început, intenția să studieze anume raporturile obiective existente între elementele sistemului, adică de a studia *organizarea lui internă* (tocmai aceea prin ce se menține orice sistem). Analiza structurală își propune să pătrundă în interiorul sistemului, să descopere relațiile, rețeaua de relații, care determină modul de organizare a sistemului, adică să descopere laturile ascunse, neobservabile ale obiectului studiat. De aici și denumirea noii direcții a lingvisticii – *lingvistică structurală* sau *structuralism lingvistic*. Cât privește inventarul de elemente, latura substanțială a acestuia, ele sunt trecute pe planul al doilea. Astfel, putem spune că lingvistica tradițională era cu precădere „substanțială”, iar lingvistica structurală – cu preponderență „relațională”.

În sec. al XX-lea s-au format sub denumirea generală de *structuralism* câteva școli, în primul rând: 1. Școala de la Praga (școala *funcțională* pragheză); 2. Cercul lingvistic de la Copenhaga (școala *glosematică* daneză); 3. Descriptivismul american.

Trăsătura comună a *structuralismului clasic*, indiferent de școala în care s-a manifestat, este critica principială a lingvisticii precedente. Școlile sus menționate sunt de orientare antineogramaticistă. Neogramatismul (direcția imediat premergătoare lingvisticii structurale), ca curent lingvistic, s-a dezvoltat impetuos în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, dar spre sfârșitul acestuia a început să manifeste tendințe ce frâneau dezvoltarea științei despre limbă. Neogramaticii acordau o atenție exagerată substanței limbii și, creând un adevărat cult al faptului izolat, ei dădeau dovadă de empirism îngust, de psihologism și istoricism greșit înțeles. Anume ca o reacție la acești factori apare *structuralismul lingvistic*, care deschide noi perspective de cercetare științifică a limbii.

Direcția *structuralistă* presupune două principii:

1. Fiecare unitate lingvistică funcționează în opoziție cu altă unitate lingvistică.
2. Unitățile limbii pot fi disociate în trăsături diferențiale.

Se elucidează relațiile între elementele care formează structura. Fiecare limbă este privită ca reprezentând un sistem de relații (mai exact, o mulțime de sisteme interrelaționate) ale cărui elemente – *sunete, cuvinte etc.* – nu au valoare în afara relațiilor de echivalență și opoziție care se stabilesc între ele [2, 65].

15. Cercul lingvistic de la Praga (școala funcțională pragheză)

După apariția lucrării savantului genevez F. de Saussure „*Cours de linguistique générale*” („*Curs de lingvistică generală*”), publicat post-mortem (în 1916) de către studenții săi, în mai multe țări apar școli lingvistice, care acordă, în cercetările lor, locul principal analizei limbii sub aspectul structurii ei. Prima manifestare a structuralismului s-a produs odată cu crearea *Cercului lingvistic de la Praga* (1926) din inițiativa lingvistului ceh *Vilém Mathesius* (1882-1945). Un rol de seamă în crearea *Cercului din Praga* revine lingviștilor cehi *Vladimír Skalička* (1909-1991); *Bohumil Trnka* (1895-1984); *Bohuslav Havránek*

(1893-1978) și lingviștilor ruși *Nikolai Sergheievici Trubețkoi* (1890-1938); *Sergueï Ossipovitch Kartsevski* (1884-1955); *Roman Jakobson* (1896-1982), care au preluat și au dezvoltat, adesea dintr-un punct de vedere nou, unele idei din *Cursul...* lui *F. de Saussure*, precum și o serie de teze, în special din domeniul *fonologiei*, din lucrările lui *I.A. Baudouin de Courtenay* (1845-1929). Tezele programatice ale școlii au fost expuse în primul număr al revistei „Travaux du Cercle linguistique de Prague”, 1929 („*Lucrările Cercului lingvistic de la Praga*”) și reflectau o concepție unitară pentru toți membrii *Cercului...* asupra esenței limbii și a programului de cercetări lingvistice.

La începutul sec. al XX-lea, până la apariția Cercului lingvistic de la Praga, în lingvistica cehă (numită *boemistă*) domina școala lui Jan Gebauer (1838-1907), care punea în prim plan adunarea și sistematizarea faptelor de limbă cehă pentru dicționar și gramatica istorică. Această școală a dus până la extrem neajunsurile neogramatismului; principiile generale ale ei (școlii lui Jan Gebauer) se reduceau la următoarele: •

cultul faptelor izolate; • încercările de a ocoli generalizările și a analiza faptele în sistem; • eschivarea de la chestiunile general-lingvistice (adică de la teoria limbii).

Tendința de a elabora o nouă viziune asupra limbii și, respectiv, de a crea noi metode de analiză a acesteia, formulată explicit în *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, schimbă radical situația în cercurile lingvistice la începutul sec. al XX-lea. Se creaseră deja premise necesare pentru acceptarea ideilor noi progresiste. Remarcăm în această ordine de idei că bazele noii etape au fost puse încă de *Baudouin de Courtenay* (1845-1929), lingvist și slavist polonez și rus. În concepția savantului un rol important îi revenea noțiunii de *funcție*. El a demonstrat că funcția sunetului nu este identică cu caracterul lui fiziologic, formulând, astfel, conceptul de *fonem*. Lingvistul elvețian F. de Saussure (1857-1913) a pus în circulație, prin mijlocirea *Cursului de lingvistică generală*, încă două idei fundamentale: • ideea cu privire la deosebirea dintre viziunea/lingvistica sincronică și cea diacronică

asupra limbii; • ideea cu privire la legăturile reciproce dintre elementele constitutive ale sistemului limbii.

Aceste trei principii generale (trei idei) au devenit punctele *ab initio* ale noii lingvistici. Pentru a se putea estima progresul în viziunile general-teoretice asupra limbii, era de așteptat ca tezele școlii de la Praga să fie comparate cu concepțiile lui F. de Saussure. În acest sens putem spune că poziția reprezentanților școlii pragheze, „în ceea ce privește dihotomiile de bază, se consideră în genere a fi mai explicită și mai lipsită de echivocuri, iar opozițiile, propuse de *Cursul de lingvistică generală*, - mai puțin categorice, deși ei și-au însușit ideile de bază ale acestuia, dezvoltându-le dintr-un punct de vedere nou”[3, 122].

Adeptii cercului din Praga și-au însușit și au valorificat ideea caracterului sistematic al limbii. Ei au definit limba „ca fiind un mijloc de comunicare, un sistem funcțional de mijloace de exprimare. Au scos în evidență legătura foarte strânsă dintre compartimentele limbii, susținând că nici un fenomen nu poate fi înțeles în afara sistemului. Interdependența dintre sisteme

(microsisteme – A.I.) o explică prin acțiunea comună a elementelor acestora în cadrul comunicării”[4, 107]. Fructificând ideea despre caracterul sistemic al limbii, praghezii subliniază totodată că faptele limbii trebuie privite sub aspect structural, adică prin prisma rețelei de relații ce există între ele. Sistemul, pentru dâșii, însă, spre deosebire de alți structuraliști, nu se reduce numai la structură, adică la rețeaua de relații, ci cuprinde și elementele între care se stabilesc aceste relații (de exemplu, sonoritatea consoanei *d* este necesară pentru diferențierea cuvintelor *solidar* și *solitar*).

În continuare vom focaliza atenția asupra modului cum sunt interpretate de către lingviștii Cercului de la Praga distincțiile (stabilite de *F. de Saussure* și *Baudouin de Courtenay*) între *limbă* și *vorbire*, *sincronie* și *diacronie* și problema *funcției*. Praghezii consideră, împotriva părerii lui *F. de Saussure*, că laturile acestor perechi de contrarii (dihotomii) nu pot fi separate în mod absolut unele de celelalte, deoarece reprezintă aspecte ale unui singur fenomen.

● Reprezentanții școlii de la Praga, abordând dihotomia *sincronie-diacronie*, pornesc de la teza lui F. de Saussure despre importanța viziunii sincronice asupra limbii, căci analiza sincronică a faptelor dezvăluie sistemul și, prin urmare, esența limbii. Prin urmare, numai făcând distincția dintre *sincronie* și *diacronie* se poate stabili caracterul de sistem al elementelor limbii.

Spre deosebire de F. de Saussure, praghezii considerau că între analiza sincronică și cea diacronică nu există bariere de netrecut, căci „modificările elementelor limbii întotdeauna duc la modificări în relațiile dintre ele, în structură, afectând astfel sistemul în întregime și făcând ca acesta să progreseze sau să regreseze”[3, 122]. Prin urmare, noțiunea de *evoluție* nu poate fi exclusă, după părerea lor, din descrierea sincronică.

F. de Saussure considera la timpul său, în virtutea insuficienței cunoștințelor lingvistice, că analiza *diacronică* se reduce la urmărirea faptelor izolate, rupte din sistem. Praghezii, însă, afirmă că diacronia nu exclude noțiunea de sistem. *Nikolai*

Sergheievici Trubețkoi (1890-1938), de exemplu, privea teza saussuriană drept o concesie făcută neogramaticilor, care nu permite înțelegerea faptului cum un sistem evoluiază cu timpul în alt sistem. În aceeași ordine de idei Roman Jakobson (1896-1982), alt reprezentant al școlii de la Praga, susține că fără legătura dintre static și dinamic nu poate fi înțeleasă dialectica transformării limbii. Astfel, se poate spune că „îmbinarea punctului de vedere sincron (adică static) cu cel diacronic (adică dinamic) constituie una din contribuțiile de bază ale școlii pragheze la dezvoltarea de mai departe a lingvisticii”[3, 123], deși problema corelației dintre principiul sistemic și cel istoric încă continuă să se discute și în prezent.

Adeții cercului din Praga considerau, pe bună dreptate, că, deoarece limba e în continuă dezvoltare, diacronia nu exclude noțiunea de sistem. Sistemul limbii se află mereu într-un echilibru instabil, dar există în el, totodată, un *nucleu stabil și elemente periferice*, care suferă schimbări mai ușor.

● Dihotomia *limbă/vorbire*. Dacă F. de Saussure considera că în vorbire nu există nimic colectiv, structuraliștii din Praga sisțin că în faptele de vorbire pot fi descoperite legi cu caracter supraindividual; la ei, generalul (*langue*) nu este privit cu totul în afara manifestărilor lui particulare (*parole*). Ei nu acceptă autonomia limbii față de vorbire, considerând *vorbirea* singura realitate sesizabilă direct și, prin urmare, calea corectă/firească de cercetare lingvistică este mișcarea de la vorbire, ca ceva ce ne este dat într-o formă concretă și nemijlocită, spre limbă, care poate fi cunoscută mediat, indirect, printr-un proces de abstracție, cu ajutorul analizei științifice (*Vilém Mathesius*). Limba trebuie extrasă din vorbire. Nu se poate aborda de odată limba, ocolind faptele vorbirii. *N. Trubețkoi* a pus dihotomia *limbă/vorbire* la baza opoziției dintre *fonetică* (care se ocupă de studiul sunetelor în vorbire) și *fonologie* (care se ocupă de studiul sunetelor în limbă). În lucrarea „Grundzüge der Phonologie” („*Bazele Fonologiei*”, tradusă în limba rusă „*Основы фонологии*”), *N. Trubețkoi* a separat

subsistemul fonologic al limbii din ansamblul de sisteme ale acesteia și a determinat în mod concret elementele componente ale acestui subsistem – *fonemele*, corelațiile „opozitive dintre ele, adică structura subsistemului (stabilind diferite tipuri de opoziții fonologice) și, ceea ce e mai important, funcțiile lor diferențiatore de sens (lexical și gramatical)”[3, 124]. Lucrarea savantului rus cuprinde caracteristica fonologică a circa 200 (două sute) de limbi. Autorul a dovedit că proprietățile materiale ale elementelor fonologice sunt mai puțin importante decât legăturile lor reciproce din interiorul sistemului, decât rețeaua de relații dintre ele, adică decât structura sistemului. El a demonstrat caracterul de sistem al limbii (spre deosebire de afirmațiile declarative de până atunci) printr-o analiză ilustrativă a condiționării „reciproce dintre sunete și sensuri, probând cu fapte concrete eficacitatea principiului sistemic în cercetările lingvistice” [3, 124]. Introducerea noțiunii de *fonem* a devenit un punct de cotitură în dezvoltarea științei despre limbă, a avut o influență benefică nu numai

asupra modului de cercetare a problemelor de fonetică, dar și asupra metodologiei studiilor de lingvistică în genere. Cu toate acestea, pragezii n-au reușit să consolideze o metodologie a cercetării și a altor nivele (superioare) ale limbii, deși încercări s-au făcut. De exemplu, V. Skalička susține că gramatica descriptivă cercetează *vorbirea (parole)*, iar obiectul propriu al gramaticii structurale îl constituie *limba (langue)*, prima formând baza celei de a doua (după cum *fonetica* este baza *fonologiei*). Alt reprezentant al praghezilor, Roman Jakobson încearcă să pună la baza sistemului gramatical noțiunea de **corelație morfologică**, în care un membru al opoziției binare este marcat (puternic), posedă o anumită trăsătură, iar celălalt este **nemarc**at (slab), lăsând trăsătura în cauză neexprimată. Astfel, lexemele director; directoare se opun după o singură trăsătură – genul. Sensul de persoană caracterizată după profesie (de gen biologic feminin) este exprimat în al doilea cuvânt, care, de fapt, alcătuiește membrul marcat al opoziției. Această trăsătură rămâne neexprimată în cuvântul opus director. Dacă să vorbim despre sfera de

utilizare a lexemelor din această opoziție (și altele, cum ar fi: profesor-profesoară; învățător-învățătoare; raționalizator-raționalizatoare; producător-producătoare etc.), termenul **marcat** are o amplitudine mai îngustă de folosire, adică, în toate cazurile în care el apare (de exemplu, Mama mea este directoare), poate fi folosit și termenul **nemarc** (Mama mea este director), însă o situație inversă încă nu a fost atestată (Tatăl meu este învățător, dar nu se permite lexemul învățătoate). Prin urmare, cuvântul *nemarc* poate fi utilizat cu raportare la ambele genuri biologice, pe când cele *marcate* – numai cu raportare la persoanele de sex feminin. (Cu toate acestea, în ultimii ani apar, la nivel de vorbire desigur, variante *marcate*, cum ar fi: ministru – ministră; decan – decană; omolog – omoloagă etc., care nu sunt recomandate sau, mai bine spus, nu sunt admise de DEX – A.I.).

- Noțiunea de *funcție* ocupă locul central în concepția lingviștilor de la Praga. Fiind pusă la baza tuturor cercetărilor, ei priveau limba ca un sistem funcțional, care ajută la realizarea unor scopuri concrete, cum ar fi

cel de exprimare a gândurilor și cel de comunicare, determinant fiind în procesul de cercetare scopul comunicativ. Focalizând atenția asupra sarcinilor pe care limba e menită să le realizeze, praghezii ajung la concluzia că ea are diferite funcții, delimitând două dintre ele ca fiind de bază: 1. Funcția *socială* (de legătură cu alți oameni); 2. Funcția *expresivă* (de exprimare a gândurilor fără a ține cont de receptor). Funcția socială, la rândul ei, include altele două: 1. Funcția *comunicativă* (accentul se pune pe *transmiterea unui conținut* anumit/ce se comunică/); 2. Funcția *poetică* (atenția e acordată *formei* de comunicare/cum se comunică/).

Prezentăm branșarea funcțiilor limbii în tabelul de mai jos:

<i>Funcțiile limbii</i>		
<i>Socială</i>		<i>Expresivă</i>
<i>comunicativă</i>	<i>poetică</i>	

Școala lingvistică de la Praga și-a desfășurat activitatea în special în perioada interbelică. Reprezentanții Școlii..., fiind în esență structuraliști, n-au absolutizat noțiunea de structură a limbii; nu au atribuit noțiunii de funcție o accepție pur formală și nici nu au eliminat din analiză planul conținutului. Iată de ce Școala de la Praga lasă impresia unui curent lingvistic echilibrat, reușind să îmbine metodele de cercetare tradiționale și cele structurale.

Actualmente, când lingvistica structurală și lingvistica în genere extinde metodele formale de analiză asupra planului de conținut al limbii, adică a semanticii, apare din nou interesul față de noțiunile de *sem (trăsătură semantică minimală, diferențială), semem*, puse în circulație de praghezi, căpătând o largă aplicare în cercetările de semantică.

În plan cronologic, școala lingvistică de la Praga a fost prima care a pus bazele structuralismului în lingvistică ca direcție nouă, căpătând astfel o recunoaștere internațională. Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, concepția structuralistă

își găsește continuare în lucrările savanților din cadrul **Școlii de la Copenhaga** (care, absolutizând noțiunea de structură a limbii, o ridică la nivelul de algebră immanentă, iar noțiunii de funcție îi atribuie o accepție pur logico-matematică, eliminând din analiză planul conținutului) și mai apoi – în cadrul **Școlii Descriptive din America**.

Referințe bibliografice:

1. I. Dumeniuk, N. Matcaș, *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1980.
2. Lyons John, *Introducere în lingvistica teoretică*, București, 1995.
3. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
4. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.

16. Cercul lingvistic de la Copenhaga (școala glosematică)

Cercul lingvistic de la Copenhaga a fost creat în 1931 sub influența ideilor emise de școala din Praga și s-a dezvoltat ulterior ca o școală aparte. Fondatorii lui

au fost *Viggo Bröndal* (1887-1942), *Louis Hjelmslev* (1899–1965) și *Hans Uldall* (1907-1957). La început tinerii savanți, studiind structura limbii și fonologia, editau revista *Bulletin du Cercle Linguistique de Copenhague*, iar din anul 1939 – *Acta linguistica*. Concepțiile teoretice inițiale au fost expuse de *Viggo Bröndal* în articolul *Linguistique structurale* (a se vedea *Acta linguistica*, 1939, p.2-10). În lingvistica secolului al XIX-lea, susține *V. Bröndal*, studiul istoric și concret al limbilor și stabilirea de legi (concepții pozitivistice) și metoda inductivă*¹ au fost considerate unicele științifice, fiind folosite în mod unilateral. În secolul al XX-lea în lingvistică și-a făcut loc un alt punct de vedere:

1. Stările limbii primate ca neschimbătoare, staționare, s-au separat de perioadele de schimbări (ceea ce F. de Saussure numea *plan sincronic* și *plan diacronic*). Autorul pune problema existenței, alături de *sincronie* și *diacronie*, a unui punct de vedere *pancronic* în analiza acelor elemente care alcătuiesc produsul factorilor general-umani. În acest context amintim că F.

de Saussure a menționat în *Cursul de lingvistică generală* că punctul de vedere *pancronic* se manifestă (se poate manifesta) numai prin principii generale, care există independent de faptele concrete, însă imediat ce ne referim la fapte particulare, nu există un punct de vedere *pancronic*. Dar *V. Bröndal* nu indică în nici o formă despre ce factori este vorba și, respectiv, ce elemente ale limbii ar putea fi sustrate timpului.

2. *Limba* – elementul general – s-a separat de cazurile particulare de manifestare a limbajului - *vorbirea*. Autorul consideră că *limba* reprezintă un tip abstract, ideal, fără legătură cu formele concrete de realizare.

3. Este evidențiată interdependența elementelor componente, fiind căutat în limbă *sistemul*.

V. Bröndal afirmă, astfel, că necesitatea generalizărilor nu înlătură studiul empiric, concret al limbilor [2, 96], că metoda *inductivă* poate fi folosită alături de cea *deductivă**²[2, 97]. Cu privire la *sistemul* limbii, savantul susține că trebuie luate în considerare atât *relațiile*, cât și elementele care intră în relații,

întrucât elementele au existență obiectivă, nu sunt rezultatul relațiilor sau a opozițiilor structurale [2, 97]. Sistemul, spune autorul, este alcătuit din *formă* și *substanță*.

De la bun început tendința cercului de la Copenhaga era de a studia/interpreta limba sub aspect structural, însă denumirea de *structuralism* o capătă odată cu apariția articolului-manifest *Lingvistique structurale* al lui *V. Bröndal*. Până atunci nimeni nu i-a numit *structuraliști*. Mai târziu ei atribuie concepției structuraliste elaborate denumirea de *glosematică*, ca să se deosebească de lingvistica prestructurală (care nu corespundea, în opinia lor, unei teorii strict științifice), cât și de celelalte curente structuraliste.

Este de menționat că principiile preconizate de *V. Bröndal* în articolul-manifest nu au fost urmate consecvent în Cercul lingvistic de la Copenhaga. Fondator și teoretician de bază al glosematicii este considerat *Louis Hjelmslev*, care pune bazele acestei școli lingvistice în lucrarea *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* (1943), tradusă mai târziu în limba

engleză *Prolegomena to a theory of language* (1953). Chiar de la începutul lucrării autorul susține că limba este legată indisolubil de vorbitori, ea fiind instrumentul prin care oamenii își formulează gândurile. Însă, luarea în considerare a acestui fapt a influențat în mod negativ știința limbii, deoarece savanții-lingvisti, în loc să studieze limba „în sine, pentru a-i descoperi esența, au pus-o în legătură cu oamenii, cu gândirea” [3, 111]. Astfel, L. Hjelmslev, în consens cu felul în care F. de Saussure înțelegea sarcina lingvisticii, își propune să creeze o teorie în cadrul căreia limba să fie privită ca *obiect în sine*, fără legătura cu alți factori, ca un sistem de relații interne. Autorul afirmă că limba este un sistem de semne, dar această însușire, însă, nu-i conferă legături cu lumea reală, dat fiind că semnele lingvistice (împotriva părerii generale cunoscute) semnalizează, ca semne, ceva dinafara lor; ele nu servesc decât la exprimarea conținutului lor propriu.

Reieșind din postulatul saussurian cu privire la studierea limbii „în sine și pentru sine”, L. Hjelmslev

afirmă că limba, chiar și atunci când este obiect de cercetare științifică, „reprezintă nu un scop, ci un mijloc de cunoaștere, obiectul de bază al căruia se află în afara limbii însăși, iar cercetarea propriu-zisă se bazează pe alte premise, decât cele pe care le cere limba” [4, 127]. Astfel, lingvistica tradițională, în opinia savantului, tratează limba ca pe un mijloc suplimentar de obținere a cunoștințelor despre legăturile și relațiile din afara limbii, „deschizând calea spre cunoștințe istorice, sociale, literare, filosofice, fizice, psihologice etc., în timp ce lingvistica (cu adevărat științifică) trebuie să încerce a cuprinde limba nu ca pe un conglomerat de fenomene extralingvistice (adică fizice, fiziologice, psihologice, logice, sociologice), ci ca pe un tot autonom, important prin sine însuși, ca pe o structură *sui generis*. Dintre toate elementele structurii trebuie reliefate cele permanente, care nu depind de realitatea din afara limbii, adică ceea ce este propriu vorbirii omenești în genere, nu unei limbi concrete” [4, 127]. Putem menționa, astfel, că autorul tinde spre a crea o teorie lingvistică universală.

Să facem o comparație între cele două școli structuraliste: cea din Praga (care a avut mulți adepți, reprezentanți ai lingvisticii structuraliste, inclusiv și în ex-URSS) și cea de la Copenhaga, care practic nu are adepți ce ar accepta ideile structuraliștilor danezi în toată plinătatea lor. Ambele direcții au la bază conceptul de *sistem* al limbii, ambele pun accentul pe studierea *structurii*, adică a relațiilor ce organizează limba într-un tot unitar, însă tratează aceste lucruri în mod diferit. Praghezii privesc limba ca un sistem de norme sociale, care se realizează în procesul vorbirii individuale ca fapte materiale (de exemplu, sonoritatea consoanei *d* este necesară pentru diferențierea cuvintelor *tare* și *dare*; sonoritate consoanei *b* este necesară pentru diferențierea cuvintelor *prună* și *brună* etc.), pe când pentru danezi sistemul limbii este o schemă nematerială, ce poate fi realizată în diferite forme și în orice sistem de semne. Cu alte cuvinte, glosematicii tind să studieze limba fără a apela la materia ei. În limbă, susțin ei, constantă este numai *forma*, *schema pură*, corelația dintre unitățile limbii și

că *substanța* (adică materia prin care-i exprimată forma) este neesențială, deoarece ea se poate schimba, poate fi diferită.

Având drept punct de pornire dihotomia saussuriană *limbă/vorbire* pe care o considera insuficientă, Louis Hjelmslev (glosematicii) propune o stratificare a limbajului uman în 4 (patru) trepte/elemente:

1. Schema – forma curată – care nu depinde de realizarea socială și manifestarea materială.

2. Norma – forma materială – care depinde de realizarea socială, însă nu depinde de detaliile manifestării.

3. Uzul – totalitatea deprinderilor, proprii colectivului social, comunității vorbitoare și condiționate de anumite manifestări.

4. Actul individual – activitatea propriu-zisă de a vorbi, o manifestare specifică vorbitorului.

Actul individual și *uzul* alcătuiesc latura materială a limbajului uman, opusă *schemei* ca latură nematerială. Cât privește *norma*, L. Hjelmslev

(glosematicii) o consideră inutilă, fiindcă nu prezintă interes din punct de vedere lingvistic.

L. Hjelmslev și-a însușit ideea saussuriană a caracterului bilateral al semnului lingvistic (*semnificant* și *semnificat*), căruia i-a dat, însă, o interpretare mai idealistă și mai formalistă. Concepția despre limbă, a lui F. de Saussure, ca gândire organizată în materie sonoră, definirea limbii ca formă și nu substanță, precum și ideea caracterului bilateral al semnului verbal s-au materializat la savantul danez în cunoscuta delimitare dintre *expresie* și *conținut*. F. de Saussure vorbește despre o entitate cu două fețe, iar L. Hjelmslev despre *funcția-semn* care este constituită din două funcționale (funcitive). Funcționalele, spune autorul, nu trebuie identificate cu ceea ce F. de Saussure numea *signifiant* și *signifié* (imagine acustică și concept), care, într-un fel sau altul, reprezintă substanța limbii. *Expresia* și *conținutul* au, fiecare, două laturi: *formă* și *substanță*.

- **Substanța** din planul conținutului (S-c) este ideea de exprimat, continuumul gândurilor, obiectelor din realitate, materialul conceptual.
- Prin **forma** conținutului (F-c) savantul danez înțelege modul de organizare, ordonare, segmentare a ideii, este un fel de tipar care există independent de semnificație și este legat de ea printr-o relație arbitrară.

Menționăm în acest context că autorul nu face deosebire între conținutul gândirii, ideea de exprimat, care este aceeași pretutindeni, și conținutul limbii (adică sensurile lexicale, gramaticale), adevărata substanță a limbii, care e diferită de la o limbă la alta. În același mod L. Hjelmslev procedează și la analiza expresiei, adică în planul expresiei există un paralelism perfect cu planul conținutului:

- **Substanță** a expresiei (S-e) este considerată materia sonoră, care este aceeași pentru toate limbile (remarcăm că materia sonoră nu este folosită în întregime de fiecare limbă dată).

- Fiecare limbă are *forma* sa proprie de expresie, de segmentare/ordonare a substanție/materiei sonore (prin urmare, sistemul sonor al unei limbi este practic irepetabil).

În concepția lui L. Hjelmslev, și în planul conținutului, și în planul expresiei rolul esențial este atribuit formei, întrucât ea deosebește limbile. De exemplu, în astfel de construcții/expresii ca: lat. *non scio*; fr. *je ne sais pas*; rus. *не знаю*; eng. *I do not know*; germ. *Ich weiß es nicht*; it. *Io non (lo) so etc.* Substanța conținutului este aceeași, toate înseamnă **nu știu**. Dar diferă forma conținutului: în latină se disting două părți – *negația și acțiunea*; în franceză patru – *agentul, acțiunea și două negații*; în engleză – *agentul, auxiliarul, negația și acțiunea propriu-zisă*; în germană – *agentul, acțiunea, obiectul și negația*; în italiană – *agentul, negația (articolul hotărât) negația*. Prin urmare, despre același lucru fiecare limbă vorbește în felul său.

Între planul expresiei și cel al conținutului există o legătură strânsă, unitățile expresiei și cele ale

conținutului *comutează* una cu alta, adică atunci „când se schimbă o unitate într-un plan, aceasta duce la schimbarea unității corespunzătoare a celuilalt plan. Rețeaua de relații existentă în limbă constituie forma acesteia. Forma întotdeauna există într-o anumită materie, substanță”[4, 129]. Însă obiectul de studiu al glosematicii îl constituie nu limba în întregime, ci numai *forma* din planul expresiei și *forma* din planul conținutului.

Limba ca obiect de studiu			
Planul conținutului		Planul expresiei	
Substanță	Formă	Formă	Substanță

Obiectul glosematicii

L. Hjelmslev, aplicând la studierea limbii metode ale științelor exacte (el a fost primul care s-a ocupat serios de matematică și logica matematică),

își puna drept scop crearea unei algebre imanente a limbii, care „ar permite descrierea noncontradictorie, exhaustivă și simplă a acesteia” [4, 127]. Limba este privită de savantul danez ca o rețea de relații, abstractizate de substanță, de natura materială a unităților limbii.

Sferelor largi ale lingviștilor este puțin cunoscută lingvistica de la Copenhaga, deoarece ea dezvoltă o concepție destul de complicată, greu de perceput din cauza imperfecțiunii formei de expunere. Apărută pe baza concepției lingvistice a lui F. de Saussure, s-a realizat ca o interpretare extrem de unilaterală a ideilor acestuia. Concepția glosematică ocupă un loc aparte între teoriile/orientările existente ale lingvisticii structuraliste. Ea este o manifestare extremă a structuralismului, care s-a îndepărtat foarte mult (peste măsură) de necesitățile cercetărilor lingvistice. Dacă școala de la Praga, prin concepția sa, tindea să construiască o punte între lingvistica tradițională și cea nouă, structurală, atunci glosematica, chiar de la

bun început, a fost mai puțin diplomată față de tradițiile lingvisticii ale secolului al XX-lea.

Note:

*1.● *Metodă inductivă* = metodă de cercetare care procedează prin ridicarea de la particular la general, prin urmărirea trecerii de la efect la cauză [1, 487].

*2.● *Metodă deductivă* = metodă de cercetare prin care, pornindu-se de la idei generale, se ajunge la concluzii particulare, concluzia decurgând cu necesitate din premise [1, 269].

Referințe bibliografice:

1. Dicționar explicative al limbii române, București, 1998.
2. V. Bröndal, *Essais de linguistique générale*, Paris, 1931.
3. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.
4. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.

17. Școala lingvistică americană

În S.U.A. la structuralism a aderat școala descriptivă, care s-a constituit în prima jumătate a secolului al XX-lea. Lingvistica americană, în genere, are anumite trăsături specifice, determinate de orientarea utilitară și aplicativă a studierii/cercetării limbilor aborigenilor, care o fac deosebită de știința despre limbă europeană. La începutul sec. al XX-lea erau dominante în S.U.A. concepțiile neogramaticilor. Aici a luat un mare avânt studiul concret al limbilor, simțit mai ales în cercetarea limbilor indienilor. *Fr. Boas* (1858-1942), lingvist și arheolog, și discipolii săi au studiat limbile aborigenilor din America, limbi fără scris și, în marea lor majoritate, fără atestări istorice. Astfel, ei au elaborat o lingvistică aproape exclusiv descriptivistă, mecanicistă/pozitivistă, în care nu-și găsesc loc categoriile lingvistice cunoscute din limbile indo-europene. Școala descriptivistă se bazează pe psihologia *comportării* (numită ***behavioristă***); ea acorda o atenție deosebită metodelor de analiză „formală a textului (având în vedere că planul

conținutului, fiind de cele mai multe ori necunoscut cercetătorului, trebuie extras în mod inductiv din text)”[1, 132]. Descriptivismul american l-a avut în calitate de predecesor pe *Fr. Boas*. În lucrarea *Ghid pentru studierea limbilor amerindiene* (1911-1922), autorul accentuează necesitatea elaborării unor metode noi de investigație lingvistică, în legătură cu studiul „limbilor popoarelor băștinașe din America, deosebite ca tipologie de alte limbi (indo-europene, semito-hamitice ș.a.). Asemenea idiomuri urmează să fie investigate pe cale inductivă, luându-se în seamă categoriile specifice care le sunt proprii”[2, 64]. Lucrările/ideile lui *Fr. Boas* au fost continuate în direcții diferite de *E. Sapir* (1884-1939), lingvist și antropolog american, de origine germană, și *L. Bloomfield* (1887-1949), lingvist american, fondator al lingvisticii structurale în S.U.A.

Edward Sapir a studiat limbile indigene nord-americane. Fiind un specialist cu autoritate în domeniul limbilor indiene, s-a ocupat paralel de lingvistica generală, în special de legăturile dintre gândire și limbă,

cultură și limbă. Una din funcțiile de bază ale limbii „consistă în transmiterea informației auditive și vizuale, percepute de organele de simț ale omului într-o acțiune reciprocă cu numeroase obiecte, însușiri, fenomene ale naturii. Lumea înconjurătoare se prezintă conștiinței umane ca un continuum și este foarte greu, de exemplu, să determinăm unde începe și unde se termină un fenomen sau altul. Deoarece limba include un număr finit de elemente, devine incontestabil faptul că acest continuum, existent în natură, este segmentat în limbă. Problema dezmembrării realității poate fi soluționată diferit (în diferite limbi) în funcție de cantitatea și calitatea (particularitățile) mijloacelor lingvistice. Limba ca *sistem* impune vorbitorilor un anumit *modus cogitandi* și *typus exprimandi* ”[3, 7]. În lucrarea sa *Language* (1921), autorul susține că fiecare limbă segmentează în felul său realitatea înconjurătoare și impune acest lucru vorbitorilor ei. Iată de ce oamenii ce vorbesc în diferite limbi, văd lumea în diferite feluri. Aceste idei ale lui Edward Sapir au devenit bază pentru *teoria relativității lingvistice*, concepție dezvoltată

ulterior în spirit neopozitivist de B. Whorf, cunoscută actualmente cu numele *ipoteza Sapir-Whorf* [4; 5, 72].

Leonard Bloomfield a preluat metodele descriptive recomandate/aplicate de *Fr. Boas*, pe care le-a ridicat la nivel de dogmă în orientarea nouă pe care a dat-o școlii descriptive (accentul pe latura formală a limbii; descrierea pe calea inducției, fără perspectivă istorică). Școala descriptivă americană reprezintă, la începuturile ei, o interpretare *sui-generis* a ecourilor curentului neogramatic, al cărui mecanicism l-a acceptat în mod conștient. Însuși L. Bloomfield a fost în tinerețe neogramatic, însă a renunțat ulterior la aceste concepții, și-a însușit psihologismul behaviorist. Remarcăm că *behaviorismul* este un curent psihologic idealist care neagă viața psihică a omului, neagă „conștiința ca obiect al analizei psihologice, considerând că fenomenele numite psihice sunt de fapt fenomene biologice. Psihologia behavioristă se ocupă numai de comportarea individului, înțeleasă ca un complex de reacții mecanice de răspuns la acțiunea mediului” [apud 6, 118]. Bazându-se pe principiile

behaviorismului, L. Bloomfield respinge psihologismul în lingvistică și rupe completamente limba de conștiință și o califică drept un sistem de semnale, determinate de situație, ce coordonează purtarea omului. Behavioriștii nu văd nici o diferență între procesele gândirii și procesele fizice, biologice sau chimice. Ei identifică gândirea cu vorbirea interioară și includ limba între formele comportării. Bloomfield vede în activitatea de comunicare o *deprindere verbală*, iar limba o înțelege ca fiind un sistem de reflexe condiționate, una din reacțiile de răspuns la mediul înconjurător. Procesul de comunicare verbală se reduce, după părerea lui, la noțiunile de *stimul* și *reacție*. „Limbajul este un mijloc special care dă unei persoane posibilitatea să producă o reacție **R** atunci când o altă persoană folosește stimulul **S** ” ”[7, 27]. Iată cum descrie savantul american procesul de comunicare. Să ne închipuim două persoane, una dintre ele reacționează, la un stimul exterior, verbal. Cuvintele emise devin stimul pentru cealaltă persoană, care reacționează într-un fel oarecare. Dacă un animal reacționează direct la un stimul exterior

(**S-R**), atunci în cazul celor două persoane intervine *comunicarea* și, astfel, schema se schimbă, se transformă în **S-r-s-R**, în care **r-s** reprezintă *reacția* și *stimulul verbal* – obiectul de cercetare al lingvisticii” [7, 93]. Observăm că din schema prezentată lipsește înțelegerea semnalului, fără de care nu există comunicarea verbală. Înțelegerea însă presupune admiterea existenței unui factor obiectiv – gândirea – care se exprimă în limbă sub forma sensurilor lexicale și gramaticale, dar acest lucru L. Bloomfield și psihologii behavioriști nu-l pot admite.

Referințe bibliografice:

1. S. Berejan, I. Dumeniuc, N. Matcaș, *Lingvistica generală*, Chișinău, 1985.
2. L. Novac, Em. Oglindă, *Lingvistica Generală (materiale didactice)*, Chișinău, 1998.
3. A. Ionaș, *Paradigmatica și sintagmatica numelor de culori de ton roșu în limbile rusă și română (studiu contrastiv)*, Chișinău, 2015.

4. E. Sapir, *Le langage. Introduction à l'étude de la parole*, Paris, 1953.
5. *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971.
6. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961.
7. L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933.